

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 8, Sayı: 4 Aralık 2025

Volume: 8, Issue: 4 December 2025

DOI Number: 10.58659/estad.1821016

Araştırma Makalesi
Research Paper

Geliş Tarihi
Date of Submission
10/10/2025

Kabul Tarihi
Date of Acceptance
19/10/2025

Yayın Tarihi
Date of Publication
31/12/2025

ELAZİZ KADILARINDAN ABDULLAH HULÛSİ EFENDİ VE KIZI FEVZİYE ABDULLAH TANSEL

Abdullah Hulûsi Efendi, one of the Judges of Elaziz, and his daughter Fevziye
Abdullah Tansel

Ahmet KARATAŞ

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslâm Edebiyatı A.B.D.,
karatasahmed@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8469-2996>

Değerlendirme/Evaluation: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Two external referees-Double Blind Referee System.

Etik Beyan/Ethical Declaration: Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyulduğu beyan olunur./ It is declared that all processes of the study are in accordance with research and publication ethics, ethical rules and scientific citation principles are complied with.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Scanning: Kontrol edildi-İntihal.net/Checked-İntihal.net.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yoktur/It does not exist.

Lisans ve Telif Hakkı/Licence and Copyright: Yazar, dergimizde yayınlanan makalelerin telif hakkına sahip olup çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altındadır./The author owns the copyright of the articles published in our journal and his works are under CC BY-NC 4.0 licence.

Atıf Bilgisi/Citation: Karataş, Ahmet (2025). "Elaziz Kadılarından Abdullah Hulûsi Efendi ve Kızı Fevziye Abdullah Tansel", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8, (4), (Aralık 2025), s. 684-715, doi: 10.58659/estad.1821016

ÖZET

Pazarcıklı (Bulgaristan) Abdullah Hulûsi Efendi Osmanlı'nın son devir kadılarındandır. Meşihat Arşivi'ndeki vesikalardan işinin ehli biri olduğu, memleketin en çalkantılı yıllarında irâdesi dışında gönderildiği vilâyetlerde kadılığın yanında vâli vekilliğini de üstlendiği, mahallî idâreciler ve halk tarafından takdir gördüğü anlaşılmaktadır. Fakat, onun adını bugünlere taşıyan asıl husus Türk kültür ve edebiyatının XX. asırdaki mühim simâlarından Fevziye Abdullah Tansel'in babası olmasıdır. Tansel, Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü gibi müşkilpesend bir ilim adamının kızı gibi sevdiği, değer verdiği, yetiştirip yönlendirdiği talebesi olması bakımından ayrıca ehemmiyeti hâizdir. Yazdığı pek çok ilmi edebî makale, kitap ve şiire rağmen edebiyat dünyası tarafından yeterince ele alınmayan Fevziye Abdullah Tansel bu makale vâsıtasıyla yeniden hatırlanmaya çalışılmış, çalışma hayatı ve disiplini yanında bilhassa edebî tarafı üzerinde durulmuştur. Abdullah Hulûsi Efendi ve eşi Sâre Hanım'ın Elazığ'da vefât edip oraya gömülmeleri o sıralar küçük bir çocuk olan Fevziye Abdullah Hanım'ın üzerinde büyük bir tesir bırakmıştır. Buna binâen hayatı boyunca Elazığ'ı unutmamış, orası için şiir yazmış; âhir ömründe bir sempozyum vesilesiyle oraya gidip anne ve babasının mezarlarının izini aramıştır. Fevziye Abdullah Hanım'ın Elazığ'da geçirdiği çocukluk yılları, talebeliği, üstlendiği vazifeler, öğretmenliği, öğrencileriyle münâsebeti, Türk İslâm edebiyatı literatürüne sağladığı katkılar, sosyal yönüne işaret eden *Ülkü* Mecmuası imtiyaz sahipliği ve çeşitli kurumlardaki üyelikleri bu çalışmanın muhtevasını oluşturan konu başlıkları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Abdullah Hulûsi, Fevziye Abdullah Tansel, Ma'mûretü'l-azîz/Elaziz, şiir, Türk İslâm Edebiyatı.

ABSTRACT

Abdullah Hulûsi Efendi, from Pazarcık (Bulgaria), was one of the judges who lived in the last period of the Ottoman Empire. One of the things that made him important was that he fulfilled his duties properly in the cities to which he was sent against his will during the most difficult years of the country. Another important aspect was that he was loved by the local administrators and the people. However, the main factor that carries the name of Abdullah Hulûsi Efendi to the present day is that he is the father of Fevziye Abdullah Tansel, one of the important figures of Turkish culture and literature in the 20th century. Tansel is also the student loved, valued and trained by a picky scientist like Mehmed Fuad Köprülü; in this respect, she is a figure worthy of study. Fevziye Abdullah Tansel, who has not been sufficiently addressed by the literary world despite the many scientific and literary articles, books and poems she has written, has been tried to be remembered again through this article, and her literary side has been particularly emphasized, as well as her working life and discipline. The deaths of Abdullah Hulûsi and his wife Sare in Elazığ and their burial there had a profound impact on Tansel, who was a young child at the time. For this reason, she never forgot Elazığ throughout her life, wrote poem about it, and in the

last years of her life, she went there on the occasion of a symposium and searched for the graves of her parents. The content of this article includes Tansel's childhood years in Elazığ, her student life, the duties she undertook, her teaching, her relations with her students, her contributions to the field of Turkish Islamic literature, her management of *Ülkü* Magazine and her memberships in various institutions.

Keywords: Abdullah Hulûsi, Fevziye Abdullah Tansel, Ma'mûretü'l-azîz/Elaziz, poem, Turkish Islamic Literature.

GİRİŞ

Abdullah Hulûsi Efendi Osmanlı'nın son devrinde yaşamış ve Kosova'dan Bitlis'e Midilli'den Elaziz'e memleketin çeşitli vilâyetlerinde vazife yapmış kadılandıdır. Gittiği her yerde ahâli tarafından sevilmiş, sayılmış, hattâ Muş'ta mebusluğa namzet olacak kadar rağbet görmüştür. Abdullah Hulûsi Efendi Osmanlı'nın neredeyse her cephede ağır yenilgiler aldığı, Anadolu'nun dört bir yandan işgâle uğradığı, iç çatışmaların yaşandığı zaman diliminde vazifeler üstlenmiş, 1921'de kadılık ve vâli vekilliği yaptığı Ma'mûretü'l-azîz'de¹ elli sekiz yaşındayken vefât etmiştir. Onun adını bugünlere taşıyan esas âmil küçük kızı edebiyat tarihçisi, şâir, yazar Fevziye Abdullah Tansel'dir. Tansel, sâhasında pek çok kıymetli eser kaleme almış bir araştırmacı, 27 yıl liselerde prensiplerinden taviz vermeden çalışmış bir öğretmen, 1 yıl Columbia Üniversitesi, 1 yıl Gazi Terbiye Enstitüsü, 14 yıl Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde olmak üzere 16 yıl yüksek öğretim kurumlarında derslere girmiş bir akademisyendir. Ayrıca Türk edebiyatının XX. asırdaki önde gelen ilim adamlarından Mehmed Fuad Köprülü'nün en sâdik talebesi vasfını taşıması hasebiyle de mühim bir isimdir. Köprülü'nün ilmî disiplini ve terbiyesi altında, onun çalışkanlığını, gayretini, ilim ahlâkını örnek alarak yetişmiş, yazdığı kaynak niteliğindeki eserlerle Türk dili, kültürü ve edebiyatına büyük katkılar sağlamıştır. Bu yazıda Abdullah Hulûsi Efendi ile Fevziye Abdullah Hanım'ın şahsî ve meslekî hayatları hakkında çeşitli bilgiler verilecek ve onların bilhassa Elazığ'a bakan yönleri teferruatlı bir şekilde incelenecektir.

1) ELAZİZ KADISI VE VÂLİ VEKİLİ ABDULLAH HULÛSİ EFENDİ

Meşihat Arşivi'ndeki sicil kaydına göre Abdullah Hulûsi Efendi Hicrî 1280, Rumî 1279, Milâdî 1863'te² bugün Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan

¹ Ma'mûretü'l-azîz Elazığ'ın eski isimlerinden biridir. Şehrin daha önceki adı Harput'tu. Abdullah Hulûsi Efendi'nin yaşadığı devirde buraya Ma'mûretü'l-azîz'in yanı sıra Elaziz de denmekteydi. Şehrin adı 1937'de Elazığ'a tahvil edildi. Bu makalede yerine göre söz konusu isimlerin tamamı kullanılmıştır.

² bk. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Abdullah Hulûsi Efendi'nin Sicil Dosyası, nr. 0693-01 (Sicil Defteri III/157). Fevziye Hanım, yazdığı "Muhtasar Şecere"sinde babasının 1867'de doğduğunu belirtmektedir. Fakat bu kısımdaki bazı tarihler gibi bu tarih de yanlıştır. (bk.

Pazarcık kasabasının Saray Mahallesi'nde doğmuştur.³ Babası Ahmedzâdeler lakabıyla tanınan Ahmed Efendi, annesi Meryem Hanım'dır. Mekteb-i İbtidâiyye'yi (Sıbyân Mektebi) doğduğu Pazarlık'ta bitirmiştir. Abdullah Hulûsi Efendi'nin ablası Zeynep Hanım'la evlenen Fâtiḥ Kurşunlu Medresesi müderrislerinden Tırnovalı Mahmud Hilmi Efendi 1877'de İstanbul'a gelirken o sıralar 14 yaşında olan Hulûsi Efendi'yi de beraberinde getirmiştir.⁴ Hulûsi Efendi eniştesinin himâyesinde yetişmiş, Fâtiḥ Bahr-ı Siyâḥ (Karadeniz) Tetimme-i Sâbia Medresesi'nde 18 sene ilim tahsil ederek 1895'te icâzet almıştır.⁵ Açılan imtihanı kazanması neticesinde Medresetü'l-Kudât'ta okumaya başlamış, 1899'un Kasım'ında, 36 yaşındayken, buradan mezun olmuştur. 1 yıl mülâzemetini (staj) beklemiş ve 1900'de ilk görev yeri olan Midilli Sancağı'na bağlı Molivo'ya (Molova) tayin edilmiştir.

Abdullah Hulûsi Efendi Medresetü'l-Kudât'ı bitirmesine 1,5 yıl kala, 1898'de, Tatar Süleyman Rüşdü Efendi ile Suedâ Hanım'ın kızları Sâre Hanım'la evlenmiştir. Sâre Hanım'ın annesinin babası Hacıoğlu Pazarlığı (Dobric, Bulgaristan) müftüsü Şerbetçilerden "Yörükoğlu" nâmıyla anılan Mustafa Efendi'dir. Sâre Hanım'ın babası Tatar Rüşdü Efendi ise bu müftü efendinin talebesi ve hizmetkârıdır. Mustafa Efendi, kızı Suedâ'yı 13 yaşında Rüşdü Efendi'yle evlendirmiş; Sâre Hanım Hacıoğlu Pazarlığı'nda 1877'de dünyaya gelmiştir. Daha kırk günlük iken âilesi '93 Türk-Rus Harbi (1877-1878) sebebiyle İstanbul'a, önce Fâtiḥ-Cibali'ye sonra aynı semtteki Atik Ali Paşa'ya göçmüştür. Buradaki ev, âilenin tek kızı olan Sâre Hanım'a, ondan da kızlarına intikâl edecektir.

Abdullah Hulûsi Efendi Kasım 1900'den Ocak 1903'e kadar Molivo'da, Mayıs 1903-Nisan 1905 arası Priştine Sancağı'na bağlı Mitroviçe'de (Kosova), 1905 sonlarından Eylül 1908'e kadar Konya Vilâyeti'ne bağlı Niğde Sancağı'nda, Mart 1909'dan Ağustos 1911'e kadar Muş'ta kadılık yapmıştır. Mart 1912'de

Zeynep Süslü Berktaş-Asiye Yılmaz Yıldırım (2011), *Ay Dolanır Günler Geçer: Fevziye Abdullah Tansel'in Günlükleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 10.) İsmet Binark ve Fethi Tevetoğlu Abdullah Hulûsi Efendi'nin 1864'te doğduğunu kaydetmektedirler. (bk. Binark: 1988, 610; Tevetoğlu: 1988, 119.)

³ bk. Abdullah Hulûsi Efendi'nin Sicil Dosyası, nr. 0693-01. Abdullah Hulûsi Efendi'nin el yazısıyla doldurduğu sicill-i ahvâl varakasında ve sicil dosyasında yer alan muhtelif evrakta doğum yerinin Pazarlık olduğu kayıtlıdır. Hattâ "Pazarlıklı Abdullah Hulûsi Efendi" nâmıyla bilinmektedir. Fakat Fevziye Hanım hazırladığı "Muhtasar Şecere"de babasının Tırnova'nın (Bulgaristan) Köstenciler Köyü'nde doğduğunu yazmaktadır. Fevziye Hanım Abdullah Hulûsi Efendi'nin babası Ahmed Efendi'nin Köstenciler köylüsü olmasına binâen babasını da orali göstermiş olmalıdır (bk. Berktaş- Yıldırım, *Ay Dolanır Günler Geçer*, s. 10).

⁴ Abdullah Hulûsi Efendi'nin Sicil Dosyası, nr. 0693-01. Fevziye Hanım babasının eniştesiyle beraber 11 yaşındayken İstanbul'a geldiğini yazmaktadır (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 10).

⁵ Fevziye Abdullah Hanım, babasının "Kurşunlu Medreseleri"nde okuduğunu kaydetmekteyse de Abdullah Hulûsi Efendi sicil dosyasındaki "Terceme-i Hâl Varakası"nda kendi el yazısıyla yukarıdaki bilgiyi vermektedir.

Kayseri kadılığına (niyâbet) tayin edilmiş, Temmuz 1915'te terfian Bitlis kadısı yapılmıştır.⁶ Rusların Bitlis'i işgali üzerine (3 Mart 1916) Diyarbakir'e geçmiş, burada iki ay Diyarbakir vâli vekilliği görevinde bulunmuştur (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 12).⁷ 1917'de "ahvâl-i harb" sebebiyle Bursa'ya gitmiş, herhangi bir vazife üstlenmemiş, bir konak ve bağ alarak burada ikâmet etmeye başlamıştır. Fakat siyâsî karışıklıklardan ötürü kendini güvende hissetmeyince İstanbul'a uzak yerlere tayinini istemiştir. Niğde'den tanıdığı yakın arkadaşı Adliye Nâzırı Ürgüplü Mustafa Hayri Bey'in aracılığıyla 27 Ocak 1918'de Receb Hilmî Efendi'nin yerine Elaziz merkez kadılığına gönderilmiştir (tahvilen ta'yîn). Elaziz, Abdullah Hulûsi Efendi'nin istemediği kadar uzak bir bölgededir. Bu sebeple bu tayin onu memnun etmemiş, ama Hayri Bey'in ricâsını da kıramamıştır. Sicil dosyasındaki dilekçesinden anlaşıldığına göre Elaziz'e İstanbul'a daha yakın olan Konya, Ankara gibi şehirlerde münhal kadro açılıncaya kadar görev yapmak şartıyla gelmiştir.

Esâsen Abdullah Hulûsi Efendi gittiği hiçbir merkezden memnun kalmamıştır. Dilekçelerine ve terceme-i hâl varakasındaki notlarına baktığımızda her fırsatta uzun izinler alarak İstanbul'a veya Bursa'ya geldiğini, tayin edildiği yerlere giderken ayak sürüdüğünü görmekteyiz. En son Elaziz'e Ocak 1918'de atanmasına rağmen, Mart ayı geldiği halde vazifesine başlamaması üzerine Vâli Re'fet Bey Dâhiliye Nezâreti'ne yazı yazarak "*Merkez kadısı Abdullah Hulûsi Efendi'nin tesrî-i izâmı lüzûmu ma'rûzdur.*" ibâresiyle derhal şehre gelmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸ Abdullah Hulûsi Efendi bunun üzerine Bursa'dan hareket ederek âilesiyle birlikte Elaziz'e gelmiş, vazifesine başlamıştır.

Hulûsi Efendi Elaziz'de Ermeni Fabrikatöryan âilesinden kalma meşhur beş konağın (Beşkardeşler) üçüncüsüne yerleşmiştir.⁹ O sıralar hâmile olan eşi Sâre Hanım birkaç ay sonra çocuğunu düşürmesi sonucu enfeksiyon kapmış,

⁶ Fevziye Abdullah Tansel, eğer günlükleri yayına hazırlayanlar "Molivo"yu "Musul" şeklinde okumak suretiyle yanlış aktarmamışlarsa, "Muhtasar Şecere"sinde babasının "iki-iki buçuk yıl Musul'da" vazife yaptığını yazmaktadır. Oysa tayin ve terfi tarihlerinin ayrıntılı bir şekilde müteaddid evrâkta kayıtlı olduğu sicil dosyasında Abdullah Hulûsi Efendi'nin "Musul'da bulunduğuna dair hiçbir bilgi yoktur. Kezâ, *Ay Dolanır Günler Geçer*'de Abdullah Hulûsi Efendi'nin "Musul'dan sonra "Kıraçiçe"ye gittiği yazmaktadır. Kıraçiçe, Mostar'da (Bosna) kadı tayin edilmeyecek kadar küçük bir yerleşim yeridir; Abdullah Hulûsi Efendi'nin sicil dosyasındaki evrâkta böyle bir yerde vazife yaptığını dair de bilgi bulunmamaktadır. "Musul" örneğinde olduğu gibi aslında "Mitroviçe" olan bu kelimenin de günlükleri yayımlayanlar tarafından yanlış okunduğunu düşünüyoruz. (bk. Berktaş ve Yıldırım: 2011, 10.) Makalenin "Sonuç"tan önceki paragrafında değinileceği üzere Fevziye Abdullah Hanım'ın günlüklerinin de aralarında bulunduğu evrâk-ı metrukelerini inceleme imkânı bize tanınmadığı için kitaptaki bilgilerle asıl metnin mukâyesesini yapamadık.

⁷ Sicil dosyasında bu vekâlet kayıtlı değildir.

⁸ Abdullah Hulûsi Efendi'nin Sicil Dosyası, nr. 0693-01.

⁹ Diğer dört konakta vâli bey, ceza reisi, müdde-i umûmi (savcı) ve müfettiş oturmaktaydı.

hemen ardından İstanbul Nezlesi'ne¹⁰ yakalanmıştır. Yapılan tedâviye cevap veremeyen vücudu hastalığa yenik düşmüş, 10 Muharrem 1337/16 Teşrin-i Evvel 1334/16 Ekim 1918 Çarşamba'yı Perşembe'ye bağlayan gece, henüz 41 yaşındayken vefât etmiştir (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 12).¹¹ Na'sı şehrin kuzey kısmında, Harput yolu üzerindeki mezarlığa defnedilmiştir. Bu mezarlık 1950'lerden itibaren peyderpey yok edilmiş, Sâre Hanım'ın mezarı da ortadan kaldırılmıştır. Oradan artakalan çok küçük bir kısım bugün İcadiye Şehitliği olarak anılmaktadır.

Abdullah Hulûsi Efendi'nin Elaziz'e geldiği dönemde şehir siyasi ve sosyal sebeplerden ötürü yurdun birçok yeri gibi karmakarışıkta. Buraya vâli dayanmamaktaydı. Hulûsi Efendi'nin derhal görevine başlaması gerektiğine dair yazı yazan Vâli Re'fet Bey gitmiş, yerine Ali Seydî Bey gelmişti. Birkaç ay sonra o gitmiş, Mazhar Müfid Bey gelmişti. Daha iki ayını doldurmadan o da şehirden ayrılmış, yerine Ali Gâlib Bey atanmıştı. Temmuz 1920'de görevine başlayan Ali Gâlib Bey'in burada kalma süresi ise sadece 3 aydı... Yüksek kademedeki bürokratların şehre tutunamamaları oraya dışarıdan gelen diğer memurlara tesir etmekte, onlar da çeşitli bahanelerle Elaziz'den ayrılmak istemekteydiler. Arzûsu hilâfına buraya gelmiş bulunan Abdullah Hulûsi Efendi de eşi Sâre Hanım'ın vefâtından hemen sonra şehirden çıkış yollarını aramış, hanımının vefâtının daha beşinci gününde Adliye Nâzırı Hayri Bey'e gönderdiği arızada kendisine verilen tayin sözünü hatırlatarak buradan ayrılmak istediğini belirtmişti. Yazısında hanımının vefâtının bu tayin işini hızlandıracağını ümit ettiğini vurgulaması, hattâ bundan ötürü Allah'a hamd ü senâlar etmesi tuhaftır. İstanbul'a yakınlığı dolayısıyla Hüdâvendigâr (Bursa), Konya veya Ankara vilâyetlerinden birine gönderilmeyi beklediğini belirttiği, buna mazeret olarak da annesiz kalan çocuklarının "küçük" ve üzgün, İstanbul'daki annesinin ise Elaziz'e gelemeyecek kadar ihtiyâr olduğunu ileri sürdüğü arızası şöyledir:

¹⁰ Bir çeşit griptir. 1918-1919'da İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun bütün şehirlerinde salgın hâlinde görülmüş, pek çok ölüme sebebiyet vermişti. Bir yıl içinde sadece İstanbul'da sırf bu salgından dolayı hayatını kaybeden kişi sayısı 14.000'i aşmış; buna binâen de "İstanbul Nezlesi" ismiyle literatüre geçmişti. (bk. "İstanbul Nezlesi Sıhhiye Müdüriyeti'nin Beyânnâmesi" [28 Kânûn-ı Evvel 1335], *Anadolu'da Yenigün*, 2.)

¹¹ Fevziye Hanım annesinin vefâtına dâir aynı sayfa içerisinde iki farklı tarih vermiştir. İlkinde onun 14 Eylül 1918'de, ikincisinde 10 Muharrem 1337/23 Ekim 1918'de vefât ettiğini yazmaktadır. 10 Muharrem 1337 aslında 16 Ekim 1918'e karşılık gelmektedir. Onun kaydettiği gibi "Çarşamba Perşembe gecesi"ne tekâbül eden tarih de bu sonuncusudur. Abdullah Hulûsi Efendi hanımının vefâtı münâsebetiyle Adliye Nâzırı'na aşağıda yeri gelince kaydedeceğimiz 01.11.34/1 Kasım 1918 tarihli bir dilekçe göndermiştir. Dilekçede Sâre Hanım'ın "beş gün mukaddem" vefât ettiği kayıtlıdır. Bu durumda vefât tarihi de 26 Ekim 1918 çıkmaktadır. Fakat dilekçenin tarihinin farklı bir kalemle yazılmış olması ve 26 Ekim 1918'in Cumartesi'ye denk gelmesi bu tarihe ihtiyâtla yaklaşmamızı gerektirmiştir.

Dersââdet’de Adliye Nâzır-ı Âlîsi Hayrî Begefendi Hazretlerine

Adliye Nezâret-i Celîlesi’nin uhde-i fehîmânelerine tevcihi zâten musammem olan şu istirhâmâtımı teshîle daha ziyâde kâfi bulunacağı cihetle Cenâb-ı Hakk’a hamd ü senâlar, muvaffakiyet-i devletlerine duâlar ederim.

Beş gün mukaddem vâlidelerinin vefâtından dolayı dört nefer sağîre çocuklarım yalnız kalmıştır. Vâlidem duâcılarının çok ihtiyâre bulunması hasebiyle Dersââdet’den buraya celbi müteassir olmağla berâber bu vilâyetde bulundukça def’-i teessür kâbil olamayacaktır.

Bir derece teskîn-i teessür zımnında Hüdâvendigâr, Konya, Ankara vilâyetlerinin birisine ta’yînine inâyet-i sâmilelerini istirhâm ederim. Fermân.¹²

Abdullah Hulûsi Efendi aylarca beklemesine rağmen dilekçesine müsbet cevap alamamıştır. Bunun üzerine İstanbul Hükûmeti nezdinde itibarlı olduklarına inandığı bazı bürokratlara tayin dilekçeleri yazdırmıştır. Bunlardan biri Vâli Ali Gâlib Bey, diğeri şehrin İstinâf Mahkemesi Reîsi Mustafa Şükrü Efendi’dir. Bu dilekçelerde Elaziz’den ayrılmak için kayda geçirilen temel sebepler Abdullah Hulûsi Efendi’nin öksüz kalan “küçük” kızlarının üzüntülerinin hâlâ dinmemesi ve eğitimlerinin burada sekteye uğrayacağı endişesidir.

Hulûsi Efendi’nin hepsi kız dört çocuğu vardı. En büyükleri Şâziye Hanım 1898’de İstanbul’da doğmuştu, annesi öldüğünde 20 yaşındaydı. Hulûsi Efendi Molivo kadısı iken 1902’de Âliye Hanım dünyaya gelmişti.¹³ O da Sâre Hanım’ın vefâtında 16 yaşındaydı. 1908 Niğde doğumlu Zekiye 13, 1912 Muş doğumlu Fevziye ise 9 yaşındaydı.¹⁴ Bu durumda Zekiye ve Fevziye haricindeki çocukları dilekçelerde iddiâ edildiği gibi “küçük” yerine “genç” olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Abdullah Hulûsi Efendi’nin tayinini mutlak sûrette sağlamak için bu ibârede ısrar ettiği anlaşılmaktadır.

¹² Abdullah Hulûsi Efendi’nin Sicil Dosyası, nr. 0693-01.

¹³ İsmet Binark Şâziye Hanım’ı 1903, Âliye Hanım’ı ise 1905 doğumlu göstermektedir (Binark: 1988, 610). Fevziye Hanım ise günlüklerini ihtivâ eden kitabın baş kısmında bulunan “Muhtasar Şecere”sinde Âliye Hanım’ı önce 1900, sonra Kasım 1903 doğumlu göstermektedir. s. 184’te de ablasının Molivo’da doğduğunu teyid etmektedir (bk. Berktaş ve Yıldırım: 2011, 10, 184). Abdullah Hulûsi Efendi’nin kendi el yazısıyla kaydettiği sicil varakasına baktığımızda Molivo’daki vazifesinin 1 Ocak 1903’te bittiğini, Mayıs 1903’te de Mitroviçe’de yeni vazifesine başladığını görmekteyiz. Bu durumda Molivo doğumlu Âliye Hanım’ın doğum tarihi Kasım 1903 olamaz.

¹⁴ Abdullah Hulûsi Efendi-Sâre Hanım çiftinin Zekiye’den önce Niğde’de doğan çocukları İlmiye bebekken ölmüş, Niğde Paşa Camii hazîresine gömülmüştü (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 11).

Hulûsî Efendi vâliye ve mahkeme reisine yazdırdığı dilekçelerde Ankara'yı çıkartmış, öncelikli olarak Bursa'ya, orası mümkün değilse merkez kadısının emekliye ayrılması sebebiyle Konya'ya atanmayı talep etmiştir.

Ali Gâlib Bey'in eskiden beri tanıştıkları Abdullah Hulûsî Efendi'yle ilgili Adliye Nezâreti'ne gönderdiği telgrafın sûreti şöyledir:

24 Ağustos '35 [24 Ağustos 1919]

Ciddiyet-i vicdân ve fazîlet-i irfânıyla mütemâyiz olarak eskiden beri kendisini tanıdığım kâdî-i vilâyet Abdullah Hulûsî Efendi'nin bendenizce gâyet kıymetdâr olan refâkatinden ayrılmak işime gelmezse de ne çâre ki fâzıl-ı mûmâileyhin senelerce meşâkk-ı azîmeye tahammül edemeyen refîkasının vukû'-ı irtihâliyle geride yetim bıraktığı dört sağîre evlâdının teessürât-ı bî-nihâyesini buraca teskîne muvaffak olmadığı gibi esâsen ve emsâline nazaran da kesb-i istih[k]âk ettiği taltîfât-ı devletlerine mağrûren bi'l-gurûr kendisinin Bursa olamadığı takdîrde Konya Vilâyeti kadılıklarından birine tahvîl-i me'mûriyet husûsuna müsâ'ade ve tesrî-i icâbının lutfen irâde buyurulmasını ricâ ve arz-ı istirhâm eylerim. Fermân.

El'azîz Vâlisi Gâlib

İstinâf Mahkemesi Reîsi Mustafa Şükrü Efendi'nin Adâlet Nezâreti'ne yolladığı dilekçe ise şudur:

Bihî

Adliye Nezâret-i Celîlesi hâk-pâ-yı sâmilere

Ma'rûz-ı bende-i kemîneleridir.

Konya Merkez kâdısının tekâüdlüğü derdest bulunduğu bi'l-istihbâr oraya nakl ü tahvîlini istid'â eyleyen Ma'mûretü'l-azîz merkez kâdısı Hulûsî Efendi'nin halîlesinin vukû'-ı vefâtı cihetiyle dûçâr-ı keder ve teessür olan dört nefer kerîmelerinin izâle-i teessürâtı ve Konya'nın merkeze kurbiyeti hasebiyle te'mîn-i tahsîl ü istikbâlleri her hâlde lutf u âtîfet-i celîle-i fehîmânelerine vâbeste olup her sûretle lâayık-ı âtîfet olan mûmâileyhin tervîc-i istid'âsına eltâf ve müsâ'ade-i celîle-i cenâb-ı düstûr-ı a'zamîlerinin şâyân buyurulmasını istirhâma mücâseret eylerim.

Ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

20 Zilkâ'de 337 ve 17 Ağustos 335 [17 Ağustos 1919]

Bende

Ma'mûretü'l-azîz İstinâf Mahkemesi Reîsi (mühür)

Bu dilekçeye 27 Eylül 1919 tarihli yazıyla, Konya kadısı Mehmed Emin Efendi'nin görevinin başında olduğu, Konya'da emekliye ayrılan başka bir kadı bulunmadığı, "inhilâl vukûunda" (kadro boşluğu oluştuğunda) değerlendirilmek üzere dilekçenin rafa kaldırıldığı cevabı verilmiştir.

Elaziz Vâlisi Ali Gâlib Bey, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Eylül 1919'da Sivas'ta yapacakları kongreyi engellemek ve onları tutuklamak amacıyla İstanbul Hükûmeti'nin emriyle Malatya'ya gitmiş, başarısız olacağını anlayınca da firar etmişti. Bunun üzerine Elaziz'de boşta kalan vâililik makâmına vekâleten Abdullah Hulûsi Efendi getirilmiştir. Hulûsi Efendi esâsen vâlinin şehirde bulunmadığı zamanlarda da bu vekâleti yürütmekteydi. Fakat Ali Gâlib Bey'in firarından sonraki vekâletinde Hulûsi Efendi İstanbul Hükûmeti ile Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti arasında kalmış, kızı Fevziye Abdullah Hanım'ın ifâdesiyle sarsıntı geçirmiştir (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 12). Kısa süreliğine oraya atanan Mümtaz Bey ile Mazhar Müfid Bey'in görev süreleri haricinde kalan zamanlarda da vekâleti sürdüren Abdullah Hulûsi Efendi şehri idâre etmeye çalışmış, sürekli gelen şifreli telgraflara cevap yetiştirmiş, her iki tarafın da güvenini kazanma çabası içerisinde olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Haziran 1335 (1919) tarihinde aralarında Ma'mûretü'l-azîz'in de olduğu sekiz vilâyete gönderilen şifreli telgrafta Abdullah Hulûsi Efendi'nin "Elaziz Vâli Vekîli" sıfatıyla yazdığı cevap *Nutuk*'ta yer almaktadır. Her iki telgraf şöyledir:

İstihbârât, Aded: 44/ Şifre 1.6.1335

*Diyarbakir, Erzurum, Van, Bidlis, Ma'mûretü'l-azîz, Sivas Vilâyetlerine;
Erzincan, Kayseri Müstakil Mutasarrıflığına*

Vilâyât-ı Şarkıyye Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin vilâyet merkezleriyle livâlarında ve mülhakâtında teşkilâtı var mıdır? Belli başlı müessis ve mümessilleri kimlerdir? Civâr vilâyetlerdeki teşkilâtı ile hâiz-i irtibât ve muhâbere midir? Başka cem'iyât var mıdır? Bi't-tahkîk iş'ârına inâyetlerini ricâ ederim.

Mustafa Kemâl

El'azîz'den, 18/6/1335

Üçüncü Ordu Müfettişliğine

C. 1 Haziran 1335, İstihbârât 44

Vilâyât-ı Şarkıyye Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti'nin burada bir şubesi olup mütehayyızân-ı memleket ve eşrâf da bu sıra Erzurum, Sivas, Diyârbekir ile muhâbere etmektedir. Bundan başka İtilâf ve Hürriyet, Sulh ve Selâmet Fırkalarıyla Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin birer şubeleri ve Muallimîn Cemiyeti nâmıyle de ayrıca teşekkül etmiş bir cemiyet bulunduğu ma'rûzdur.

El'azîz Vâli Vekîli Hulûsî¹⁵

Abdullah Hulûsi Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa'nın sorularına verdiği cevapların yetersizliği onun arada kalmışlığına en çarpıcı örnektir. Mustafa Kemal Paşa şehirdeki Mudâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin belli başlı kurucularının ve temsilcilerinin kim olduğunu sorarken Abdullah Hulûsi Efendi tek tek isim saymak yerine “memleketin ileri gelenleri ve eşrâfı” meâlinde cevap vererek bu soruyu geçiştirmiştir. Onun bu telgrafta diğer sorulara verdiği karşılıklar da kısa ve sathîdir. *Nutuk*'ta bu telgrafı takip eden vesikalar incelendiğinde diğer vilâyet vâlilerine sorulan benzer soruların sükûtla geçiştirilmediği, teferruatlı bir şekilde cevaplandığı görülecektir. Bu arada kalmışlık hâli sadece Abdullah Hulûsi Efendi'ye mahsus değildir. Şehrin o zamanki müftüsü Mehmed Kemâleddin Efendi de (ö. 1936) benzer hissiyât içerisindeydi. Bir yandan Meşihat'la bağını sıkı bir şekilde sürdürürken bir yandan da Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şehirdeki temsilcileriyle iyi geçinmeye çalışmaktaydı. Fakat birkaç yıl sonra Meşihat'la yaptığı yazışmalar ve Ankara Fetvası'nı tanımadığına dair kaleme aldığı iddiâ olunan evrâk evinde ele geçirilince Şark İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanacak, müftülükten azledilip sürgüne gönderilecekti.¹⁶

Vâli Vekili Abdullah Hulûsi Efendi, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği yukarıdaki telgraftan sadece bir hafta sonra, 25 Haziran 1919'da, Harput Yetimhânesi Müdürü Henry Harrison Riggs'in Ermeni Yetimhânesi olarak kullanılan Harput'un Holvenk [Şahinkaya] Köyü'ndeki manastırın tehcirden o güne kadar ne şekilde yönetildiği ve hazinece buradan ne kadar kira alındığına dair Amerika Yardım Heyeti adına sorduğu soruyu Dâhiliye Nezâreti'ne bir arıza hâlinde sunmuş ve Nezâret'ten bilgi talep etmiştir. Bu dilekçe Abdulah Hulûsi Efendi'nin bir yandan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ne cevap yetiştirirken diğer yandan kendisini oraya vâli vekili tayin eden İstanbul Hükûmeti'yle irtibatını sağlam tutmaya çalıştığına örnek olması bakımından önemlidir. Dilekçe şöyledir:

Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi

¹⁵ Kemal Atatürk, *Nutuk: Vesikalar*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969, s. 901-902.

¹⁶ Daha teferruatlı bilgiler için bk. Karataş: 2022, 122-159.

Mahreci: El'azîz

Bihî

Amerika İ'âşe hey'eti nâmına Ermeni eytâmı için eytâmhâne ittihâz edilen Harput'un Holvenk Karyesi'ndeki manastırın esnâ-yı tehçirden şimdiye kadar ne sûretle idâre olunduğu ve hazînece ne kadar icâr alındığı Harput Eytâmhânesi Müdîri Mister Riggs tarafından suâl olunmaktadır. İmtiyâzât-ı ecnebiyyenin ilgâsından sonra tahaddüs eden ahvâl-ı hâzıraya göre yeniden avdet eden müessesât-ı ecnebiyye ile hükûmet arasındaki muâmelâtın ne sûretle cereyân edeceğine dâir henüz bir teblîgât vukû' bulmamış olduğundan bu bâbdaki hatt-ı hareketin ta'yîn ü iş'ârı ma'rûzdur.

25 Haziran 1335 [1919]

Vâli Vekîli Hulûsî¹⁷

Bütün bu karışıklıklara rağmen Hulûsi Efendi'nin Ekim-Aralık 1919'da iki kademeli yapılan mebus seçimlerine Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ni temsilen "Elaziz Kadısı" sıfatıyla Muş adayı olarak başvurması dikkat çekicidir.¹⁸ Fakat Cemiyet memleketin hiçbir yerinde aday çıkartmayınca seçime katılamamıştır (Koçak: 2018, 199).

16 Ağustos 1920'de Abdülkadir Bey'in oraya vâli olarak atanmasıyla bütün mesâisini artık yalnızca kadılık vazifesine ayıran Abdullah Hulûsi Efendi geçirdiği kalp krizi sebebiyle 22 Mart 1921'de vefât etmiştir. Na'sı eşi Sâre Hanım'ın yanına defnedilmiştir. Mezarı yaptırılmış, şâhidesi dikilmişse de aşağıda ayrıntılı bir şekilde bahsedeceğimiz üzere hanımının mezârının âkıbetine uğramış, yok edilmiştir.

Sicil dosyasında bulunan belgelerdeki ifâdelerden yola çıkarak Abdullah Hulûsi Efendi'nin gittiği yerlerde vazifesini başarıyla yerine getirdiğini, halk tarafından çok sevilip sayıldığını, hakka ve adâlete a'zami ehemmiyet gösterdiğini yazabiliriz. Mülkî âmirleri, meslektaşları ve görev yaptığı yerlerdeki ulemâ ile eşrâf onun "hüsn-i sîret, erbâb-ı iffet ve istikâmet sâhibi", "ahlâk-ı hasene ve evsâf-ı makbûle"ye mâlik, "tahsîn ve takdîre lâayık derecelerde hüsn-i mesâisi ile meşhûr", "ahlâk-ı hamîdesiyle hoşnûdî-i umûmîyi kazanmış", "ez-her cihet taltîfe müstehak", "ciddiyet-i vicdân ve fazîlet-i irfânıyla mütehâtır", "ilm ü fazlı ve iffet ü istikâmeti ve dekâyık-ı şer'îyye ve kânûniyyeye vukûfiyeti" ile ma'rûf bir zât olduğu hususunda fikir birliği etmişlerdir. Tayin yahut terfî talebinde bu güzel hasletler onunla ilgili yazılan arızalarda yer almıştır.

¹⁷ BOA, DH.KMS., nr. 51-1/3.

¹⁸ BOA, 110-9-1-11/Atatürk Koleksiyonu (1905-1980), nr. 21/0/96.

Annelerinden sonra babaları Hulûsi Efendi'nin de âni vefâtı çocukları büyük bir üzüntü içerisinde bırakmıştır. Dört kız kardeş ne yapacaklarını hesaplayamadan Elaziz'de iki ay kadar kalmışlardır. Nihâyet 6 Mayıs 1921'de, üç yıl evvel altı kişi olarak geldikleri bu şehre anne babalarının na'şlarını bırakarak gözyaşları içerisinde vedâ etmişlerdir. Malatya üzerinden Sivas'a geçmişler, iki ay da Sivas'ta bir tanıdıklarının yanında kalmış; 22 Temmuz 1921'de İstanbul'a varmışlardır. Orada Fatih'e bağlı Atik Ali Paşa Mahallesi'ndeki annelerinden kendilerine intikâl eden evlerine yerleşmişlerdir (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 12, 49-50). Bu evin, halaları Emine Hanım'ın evine bitişik olması yalnızlıklarını kısmen dindirmelerini sağlamıştır.

2) ABDULLAH HULÛSİ EFENDİ'NİN KÜÇÜK KIZI FEVZİYE ABDULLAH TANSEL

a) Doğumu, Tahsili, Hocalığı ve Araştırmacı Kimliği

Fevziye Abdullah Hanım 23 Şubat 1912 Cuma günü Muş'ta gözlerini dünyaya açar. Kimi Elazizli gösterir onu, kimi Kayserili... Babası ona Elaziz'de doğduğunu söyler.¹⁹ Bununla birlikte âilesinin soyu hakkında bilgi verirken sözü kendisine getirir ve “*Ben Muş'ta doğmuşum... Babam İstanbul'da biraz kaldıktan sonra Kayseri kadılığına tayin edilmiş. 1912-16 arasında burada vazifeli. Benim nüfus kâğıdım da Kayseri'de çıkarılmış.*” satırlarını kaydeder (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 11). Âile dostlarından Ağrılı Mehmed Şefik Baydar (ö. 1936) ile Erzincanlı Zehra Hanım'ın kızı Nebile Hanım (Cebeci, ö. 1987) bir gün ona “*Ben senin Muş'ta doğduğun gün evinize gelmişim. Çocuk yaşıta idim, fakat hiç unutmuyorum. Muş'ta âdetmiş, çocuğu yıkadıktan sonra bir eleğe koyarlarmış. Seni elekte yattığın sırada görmüştüm. O eleğin içinde hâlin hâlâ gözümün önündedir.*” der (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 261). Fevziye Abdullah Hanım doğum yerini soranlara bununla ilgili belirsizliği önemsemediğini “*Benim için hiç farketmez. Bu topraklar benim vatanım.*” sözleriyle anlatır.²⁰

Fevziye Abdullah Hanım'ın devrin şartlarına göre iyi bir tahsil hayatı olur. Elaziz'deyken evlerine gelen husûsi hocalardan Kur'an okumayı öğrenir; Türkçe, tarih ve coğrafya dersleri alır. Fâtih Çarşamba'da ilkokulu okur, 1931'de İstanbul Kız Lisesi'nden, 1934'te *Gazel Tarzında Benzeyişler*:

¹⁹ Meselâ Behçet Necatigil Elazığlı olduğunu kaydeder (Necatigil: 1975, 315). Tunahan Sarı'nın tespitine göre ise vazife yaptığı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin 1968-1969 yıllığında doğum yeri Kayseri olarak kayıtlıdır. (Sarı: 2017, 1. Ayrıca bk. Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, “*Fevziye Abdullah Hanımefendi*”, <https://kocaeliaydinlarocagi.org.tr/fevziye-abdullah-hanimefendi/> [Erişim Tarihi: 05.10.2025])

²⁰ Çiftçigüzeli, “*Fevziye Abdullah Hanımefendi*”, <https://kocaeliaydinlarocagi.org.tr/fevziye-abdullah-hanimefendi/> (Erişim Tarihi: 05.10.2025)

Nazîrecilik başlıklı lisans teziyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olur. Aynı zamanda Yüksek Muallim Mektebi'ni bitirir.

Kız Lisesi'nde onu etkileyen öğretmenlerin başında şâir ve yazar Hâlide Nusret Zorlutuna gelir. Zorlutuna öğretmenlik yaptığı yıllarda ilgisini çeken öğrencilerini *Benim Küçük Dostlarım* adlı eserinde müsteâr isimlerle tanıtmıştır. Fevziye Abdullah Hanım hocasının bu eserde Fahrünnisa müsteârıyla anlattığı öğrencinin kendisi olduğunu yazar (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 341-342). Zorlutuna'nın kızı Emine Işınso da bu bilgiyi teyid eder (Erdal: 2006, 118).

Zorlutuna, "Fahrünnisa"yı tanıtmaya şu cümlelerle başlar:

Sınıfta ön sıralarda otururdu; fakat öyle iddiâsız, öyle içine gömülü bir hâli vardı ki, ilk bakışta, dersleriyle pek dost olmadığını ve derse kaldırılmaktan hiç de hoşlanmayacağını sanabilirdiniz. En basit, en kolay konularda; bütün arka sıraların el kaldırdığı zamanlarda bile, o; önüne bakar, susardı. Birkaç defa özellikle onun yüzüne bakmış "Kim bu konuyu anlatmak ister?" diye sormuştum. O, aynı suskun, ilgisiz tavrı muhâfaza etmişti. Bir seferinde "Siz anlatınız!" dedim. Gâfil avlanmış gibi, birden, hafifçe kızardı. Ürkek bir yüzle kalktı ve anlattı. O anlattıkça şaşkınlığım ve sevincim artıyordu. Ömrümde bu kadar duyarak, kavrayarak, benimseyerek ders anlatan öğrenci görmemiştim! Haftalardan beri karşımda sessiz sessiz hattâ cansız cansız oturan; sınıfta varlığıyla yokluğu eşit görülen; en heyecanlı derslerde bile yüzünün çizgileri kımıldamayan bu çocuk-genç kız, beni tam mânâsıyla şaşırtmıştı (Zorlutuna: 2012, 97-98).

Zorlutuna onu hiçbir zaman sorulara cevap vermeye, ders anlatmaya istekli görmez. Fakat tahtaya kaldırdığı her seferinde çok iyi ders anlattığına şahit olur. Eserinde onun bu çekingenliğini "en iyi olamamak", arkadaşlarına karşı mahcup ve gülünç duruma düşmek korkusuna bağlar. Fevziye Abdullah Hanım hocasıyla arasına çektiği perdeyi zaman içerisinde kaldırır; ona şiirlerini gösterir, hocasının tavsiyeleri doğrultusunda onlar üzerinde çeşitli değişiklikler yapar. Daha o yaşlarda vezne, kâfiyeye ve mânâya uygun, "konuyu elinde bir balmumu külçesi gibi kalıba dökerek" yazdığı bu şiirleri Zorlutuna beğenir ve yazmaya devam etmesi hususunda onu dâima şevklendirir.

Edebiyat Fakültesi'nde tanıdığı Fuad Köprülü ise meslek seçiminden çalışmalarına varıncaya kadar Fevziye Abdullah Hanım'ın hayatına yön veren hocaların başında gelmektedir. Fevziye Hanım Köprülü vefât edene kadar onunla bağını koparmaz. Hattâ ona gönderdiği 23 Haziran 1966 tarihli son mektup Köprülü'nün 28 Haziran'da ölmesi sebebiyle kendisine verilemez...

Onun hocasına olan vefâsı, bağlılığı ve saygısı genç nesillere örnek olacak mâhiyettedir.

Fevziye Abdullah Hanım 1935-1936'da Konya Kız Muallim Mektebi'nde ve Erkek Lisesi'nde, 1936'dan 1963'e kadar da Ankara Erkek (Atatürk) Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı hocalığı yapar. 15 Kasım 1936 tarihinden itibaren, Fuad Köprülü'nün müdür olduğu *Ülkü* Mecmuası'nın imtiyaz sahipliğine ve müdür yardımcılığına (yardirektörlük) getirilir.²¹ 1960-1961 ders yılında New York'ta Columbia Üniversitesi'ne bağlı Near and Middle East Institue'de (Yakın ve Ortadoğu Enstitüsü) Modern Türk Edebiyatı ve Türk Dili "misafir doçenti" olarak bulunur.²² 1963'te bir dönem Gazi Terbiye Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü'nde hoca olur, 1964 ders yılı başından 1978'e kadar Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türk İslâm Edebiyatı sahasında öğretim görevlisi sıfatıyla vazife yapar. Esâsen 13 Temmuz 1976 tarihi itibâriyle kendi arzusunun hilâfına, yaş haddinden emekliye sevkine karar verilir, fakat Fevziye Hanım diğer memurlar için mer'î olan emeklilik kanununun ilgili maddesinin öğretim elemanları için uygulanamayacağı düşüncesinden hareketle mahkemeye başvurur. Fakülte idâresi mahkemeden nihâî neticenin çıkacağı zamana kadar görevini sürdürmesinde bir mahzur görmez. Danıştay'dan emeklilik kararının kanunlara aykırı olmadığı yönünde hüküm çıkınca 31 Mart 1978'de kat'î olarak emekliye sevk edilir (Sert: 2004, 10).

Fevziye Hanım Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türk İslâm Edebiyatı ve Klasik Türkçe Dinî Metinler derslerini okutur. Diğer kurumlardaki hocalığı gibi burada da talebeleriyle yakın bağlar kurar, onlar için zengin muhtevâl ders kitapları hazırlar, kemâl-i ciddiyetle işlediği dersler talebe üzerinde büyük tesirler bırakır.

1965 yazında hem çocukların hem de meslektaşlarının kitaplara rahatlıkla ulaşmasını sağlamak amacıyla sahaf sahaf gezerek "binbir zahmetle" oluşturduğu kitap listelerini dekanlığa mürâcaat edip fakültenin kütüphanesine aldirmek ister. Fakat dekanlığın işi ağırdan almasına, harcamalarda kitaba öncelik vermemesine canı sıkılır. Günlüğüne 5 Ekim 1965 ve 3 Kasım 1965 tarihlerinde yazdığı notlarda bu lâkaydlığı şu cümlelerle eleştirir:

²¹ CBA, 490-1-0-0/ Cumhuriyet Halk Partisi, nr. 383-1618-4.

²² CBA, 30-18-1-2/ Kararlar Daire Başkanlığı, nr. 155-6-15. Fevziye Abdullah Hanım'ın, doktorası bulunmamasına rağmen üniversitede "misafir doçent" vasfıyla nasıl ders verebildiğini bilmiyoruz. Doç. Dr. Canan Olpak Koç bunda Fuad Köprülü'nün etkisinin olduğu ihtimalini dile getirmektedir. (bk. "Fevziye Abdullah Tansel TYB Ankara Şubesinde Anıldı", <https://www.tyb.org.tr/fevziye-abdullah-tansel-tyb-ankara-subesinde-anildi-59495h.htm> [Erişim Tarihi: 18.08.2025])

Türkiye’de üniversite yok. Kütüphanesiz hocalar, kitapsız talebeler. İş yine şahsî gayrete düşüyor...

Bugün fakültede derse gittim. Yazın binbir zahmetle sahaflardan seçtiğim kitapların Eylül’ün 10’undan beri bir türlü kitapçıya gönderilemeyen listesi ve siparişini ancak bugün yaptılar. Kitapsız fakülte istiyorlar. Parayı seyahatlere harcamışlar... Neyse, bu herc ü mercte ayak direyip güç belâ, seçtiğim kitapları getirtebilirim (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 19, 23).

1962’de Türk Tarih Kurumu Yayınları’ndan çıkarttığı *Dinî Şiirler: Tanzimât Devri Edebiyatı* ve *Dinî Şiirler: Servet-i Fünun ve Son Devir Edebiyatı* başlıklı kitapları; ilk cildini 1967’de, ikincisini 1971’de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları arasında neşrettiği *Türk İslâm Edebiyatı Klasik Türkçe Dinî Metinler* kitabı İlahiyat Fakültesi talebelerinin yıllarca okuyup istifâde ettikleri başvuru kaynakları arasında yer alır. Kezâ çeşitli yayınevleri tarafından pek çok kez basılan *İyi ve Doğru Yazma Usûlleri: Tashih ve Mürâcaat El Kitabı [I]*, *İyi ve Doğru Yazma Usûlleri: Kompozisyon, Tashih ve Mürâcaat El Kitabı [II]*, *İyi ve Doğru Yazma Usûlleri: Edebiyat-Kompozisyon İlmî Araştırma ve Metodları [III]* başlıklı kitaplar sadece ilâhiyat fakültelerinde değil edebiyat fakültelerinde de lisans ve lisans üstü talebelerine okutulur.

Aşağıda künyelerini verdiğimiz makaleleri ise hem Türk İslâm Edebiyatı literatürüne katkı sağlamakta hem de bu sâhada çalışan araştırmacılar için mühim birer kaynak teşkil etmektedir:

- 1) “Muallim Nâcî’nin Dinî Eserleri”, *Diyânet İşleri Başkanlığı Dergisi*, (1961), s. 161-177.
- 2) “Bir Mevlevî Nâsir ve Şâiri Mehmed Nâzım Paşa: Basılı Eserleri ve Yazma Şiir Mecmuası”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV (1966), 155-174.
- 3) “Seyyid Azîz Mahmud Hudâyî”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV (1967), 1-42.
- 4) “Gül-Baba Adı Verilen İki Ayrı Şahsiyet: Molla Murad Divân’ı ve Sünbül Sinan”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI (1968), 67-78.
- 5) “Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi ve Devriyesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII (1969), 187-199.
- 6) “Uveys Karanî Hakkında Notlar ve Türk Edebiyatı’nda Şiirler”, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi [AÜİF]*, II (1975), 221-255.

7) “XX. Asır Türk Edebiyatı’nın Unutulmaması Gerekli Şâirlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (1877-1939)”, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi [AÜİF]*, III (1977), 265-282.

8) “Şehbenderzâde Ahmed Hilmi’nin Özdemir Mahlasıyla Yayımladığı Türklük-İslâmlık ve İslâm Birliği Mefkûresini Müdafaa Ettiği Şiirleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, II/12 (1981), s. 149-171.

Hocası, hâmisî ve manevî babası Fuad Köprülü’nün vefâtı sebebiyle yayımladığı makaleler ise ciddi bir araştırmacının mahsulü olmasının ötesinde talebeleri ve meslektaşları için yol göstericidir. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*’nin on dördüncü cildinde yer alan (1966, s. 267-281) “Memleketimizin Acı Kaybı: Prof. Dr. Fuad Köprülü” başlıklı yazısı bunlardan biridir. Tansel’in bunun dışında Köprülü’ye dâir on üç makalesi daha bulunmaktadır.

Fevziye Abdullah Hanım, kendisinden ders alan bazı talebelerin anlattıklarına göre titiz bir araştırmacı olduğu kadar prensipli, otoriter, disiplinli, fakat aynı zamanda hoş görülmesi ve anlayışlı bir öğretmendi. Derslerine aslâ hazırlıksız gelmezdi; talebelerine yeni bilgiler öğretmenin çabası içinde olurdu. Zarâfetiyle bütünleşen nezâketli tavrını onlardan esirgemez, aralarında laubâli olanları bile arkadaşlarının yanında rencide etmezdi. Onlardan Türkçe’yi kurallara uygun ve güzel bir şekilde kullanmalarını ister; derslerinde Türk edebiyatının meşhur şâirlerinin şiirlerinden örnekler okur, bu şiirlerden onları mes’ul tutarak hem kültürlerini öğrenmelerini hem de dil zevki kazanmalarını sağlardı (Sarı: 2017, 15-18).

Adı “Sıfırcı Fevziye”ye çıkmış olsa da (Nazikioğlu: 2004, 62-63) talebesi arasında ayırım yapmaz, herkese hakettiğini düşündüğü notu verirdi. Hangi şartlarda olursa olsun, kim devreye girerse girsin bu husustaki prensibini bozmazdı. Talebe ve meslektaşlarından bununla ilgili pek çok anekdot aktarılmıştır. Meselâ, İsmail Yakıt’ın anlattığına göre Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde hocanın dersinden Osmanlı Türkçesi metinlerini okuyamadığı için geçemeyen bir talebe fakülteyi sırf bu ders yüzünden bitiremiyormuş. Yine bir “tek ders imtihanı”na cebine tabanca koyarak gelmiş. Hoca odasında sözlü imtihan yapıyormuş. İmtihan için odaya giren talebeye yazma bir divân nüshası vermiş, rastgele bir yerden okuyup metni bugünkü Türkçe’ye aktarmasını ondan istemiş. Talebe geçmiş yıllarda girdiği imtihanlarda olduğu gibi bu sefer de okuyamamış. Hocanın kendisini tekrar bırakacağını anlayınca da ona evlendiğini, hayata karıştığını ama bu dersi bir türlü geçemediğini söylemiş ve cebindeki silahı çıkarıp masaya koyarak “Hocam lütfen beni vur, öldür!” demiş. Fevziye Hanım hiç istifini bozmadan silahı çocuğun önüne itmiş ve ona “Oğlum, sen beni vur da hepiniz kurtulun!”

şeklinde karşılık vermiş. Çocuk yaptığı hareketten pişman bir vaziyette ağlayarak dışarı çıkmış. Fevziye Hanım yine de onu geçirmemiş (Yakıt: 2016, 131-132).

Cumhuriyet döneminin ilk dinler tarihçisi Hikmet Tanyu bir gün fakültedeki odasında dinlenirken birkaç talebe yanına gelerek Fevziye Hanım'ın dersinden kaldıklarını söylerler ve hocahanımın kendilerini geçirmesi için aracı olmasını Tanyu'dan istirhâm ederler. Prof. Dr. Tanyu, Atatürk Erkek Lisesi'nden kendisinin de hocası olan Fevziye Hanım'dan bunu aslâ isteyemeyeceğini şu hâtırası üzerinden anlatır: Fevziye Abdullah Hanım Ankara Atatürk Erkek Lisesi'nde öğretmenken devrin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in oğlunu kompozisyon dersinden bırakır. Bütünlemeye kalan çocuğun âkıbeti hakkında endişelenen okul müdürü bu imtihânda çocuğu geçirmesi için hocahanıma defâlarca ricâda bulunur, fakat ondan buna dâir bir türlü söz alamaz. Bu sebeple imtihan haftasında hocahanımı Kayseri'de bir toplantıya resmen görevlendirme yoluyla göndererek imtihânı bir komisyonun yapmasını ve çocuğun geçmesini sağlar (Yakıt: 2016, 132).

Fevziye Hanım'ın ilmî hizmetleri hocalık ve araştırmacılıkla sınırlı değildi. O aynı zamanda Türk Ocağı, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Kubbealtı Akademisi, Türkiye Yazarlar Birliği gibi pek çok kuruluşun üyesiydi (Binark: 1988, 611; Sarı: 2017, 19). Buralarda yapılan toplantılara da tıpkı okulda olduğu gibi hazırlıklı katılır, alınan kararların uygulanmasını ister ve bu işlerin takibini yapardı. Laf olsun diye bir araya gelinmesinden hazzetmez, bu tarz toplaşmaları vakit isrâfı görürdü.

Fevziye Hanım, yazı hayatına henüz 17 yaşındayken, 1929'da Balıkesir'de çıkan *Türk Dili* Gazetesi'nde yayımladığı şiirlerle başlamıştır. 76 yıllık ömrüne onlarca şiir, makale, tebliğ, ansiklopedi maddesi, kitap sığdırarak Türkiye'deki kadın araştırmacılar arasında en verimli ilmî çalışmalar yapan isimlerin başında gelmiştir (Uçman: 2010, 576). Onun ilmî çalışmalarında en dikkat çeken husus orijinallik ve titizlikti. Okuldaki hocalığından arta kalan bütün vaktini araştırmaya ayırır, o günlerin kıt imkânları içerisinde kütüphanelerde aylar süren incelemeler yapar; ulaştığı bilgileri ilmî disiplinden taviz vermeden, Türkçe'nin dil ve imlâ hususiyetlerini de göz önünde bulundurarak metin hâline getirirdi.

Üniversitelerin ve önemseydiği bazı kurumların kongrelerine, sempozyumlarına mutlaka özgün tebliğlerle katılırdı. Bu toplantılarda meslektaşlarının daha evvel işlenmiş konuları yeniden sunmalarını, kendilerini tekrar etmelerini, yeterli araştırmalar yapmadan, derinliği olmayan metinleri alalelace hazırlayarak gelmelerini hoş karşılamazdı. Ona göre bu toplantılara “yepyeni bilgileri içinde alan, o çevre için faydalı tebliğler” yazmadan gelenler, neredeyse

bütün ömürlerini aynı lafları tekrarlar geçirenler ilgili kurumların hem itibarına gölge düşürmekte hem de o kurumları (dolayısıyla devleti ve memleketi) zarara uğratmaktaydı. Yetkililerin ilmî toplantılara “turistik maksatla” katılanlara, sunulan tebliğlerin tamamını dinlemeden çekip gidenlere, kongreleri kendini gösterme ve ticâret vâsıtası görenlere imkân vermemesi gerektiği kanaatindeydi (Berktaş ve Yıldırım: 2011; 113, 165-167, 169, 389, 394-395). Bu uyarılarını toplantıları düzenleyenlere ve katılanlara çekinmeden söyledi. Hattâ bir defasında ilmî metodlara uymayan çalışmalarla ilgili hususi tebliğ hazırlamış ve bunu II. Milletlerarası Folklor Kongresi’nde (22-28 Haziran 1981) o “sözde incelemeler”i hazırlayanların yüzlerine karşı sunmuştu (Tansel: 1988, 48). Hocası Fuad Köprülü’yle ilgili yazdığı bir makalesinde vefâtının üzerinden dokuz yıl geçmiş olmasına rağmen hocanın herhangi ilmî bir mahfilde anılmamasını eleştirmiş ve sözü bu “bilim toplantıları”na getirerek şu cümleleri kaydetmişti:

Milletlerarası Mevlânâ, Yunus Emre Kongresi, Karacaoğlan Semineri vb. bilim toplantılarına her önüne gelen katılmakta, sunulan tebliğlerin çoğu, birkaçı dışında yeni hiçbir bilgiyi içine almamaktadır. İlmî teşvik süsü verildiği için, devlet hazinesinin esirgemediği maddî yardımı boşa gitmektedir. İlmî asıl ma’nâsı ardına gizlenilerek hazırlanan bu bilim oyunlarının, perde açılınca turistik şekle büründüğüne, boşlukların folklor gösterileri, sergiler, ziyâfetler vb. eğlencelerle doldurulduğuna çok defa herkes tanık olmuştur. İlmî bu seviyeye düşürüldüğü çevrelerde F. Köprülü gibi ciddî ve büyük bir ilim adamının unutulmasını yadırgamıyoruz... (Tansel: 1975, 50)

Tarihî vesîkalara dayalı bilgileri indî te’villerle saptıranlara, bu bilgileri kendi ikbâl ve itibârları için kullananlara ise hiç tahammülü yoktu (Subaşı: 1988, 48).

Tansel, ilmî çalışmalarındaki bütün ciddiyet, dikkat ve titizliğine rağmen zaman zaman bazı talihsizlikler de yaşamıştır. Bunlar arasında en mühimi ve onu en çok üzeni 1967’de neşrettiği *Namık Kemal’in Husûsî Mektupları* adlı dört ciltlik eserinin ilk cildindeki hatalardır. Ömer Faruk Akün bu ciltteki hataları ve eksikleri 544 sayfalık *Nâmık Kemal’in Mektupları* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası: 1972) adlı eserinde tek tek tespit ve tenkîd etmiştir. Akün 1967’de yayımladığı “Abdülhak Hâmid’in Basılı Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler” başlıklı hacimli makalesinde de (Akün: 1967, 107-159) Tansel’in *Hususî Mektuplarına Göre Namık Kemal ve Abdülhak Hâmid* (Ankara: Güneş Matbaası, 1949) adlı eserindeki yanlışları ele almıştı. Çok ses getiren bu yayımlar Fevziye Hanım’ın sâhadaki otoritesini sarsmış, ismini yıpratmıştır. Bu sebeple günlüklerinde, kendisini yer yer ilmî çerçevenin dışına

çıkarak tezyîf ve istihzâ ile tenkid eden Akün'den "benim can düşmanım" diye bahsetmektedir (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 139-140).

Fuad Köprülü'nün oğlu Orhan Fuad Köprülü yakînen tanıdığı Fevziye Abdullah Hanım'ı "inanılmaz derecede çalışkan ve çok metodik bir insan" şeklinde tavsif ettikten sonra onun en zayıf tarafının dalgınlık olduğunu yazmakta; bazı çalışmalarında düştüğü hataları da bu dalgınlığa bağlamaktadır (Köprülü O., 1988, 125).

Fevziye Hanım yazı ve şiirlerinde resmî adı dışında Fevziye A. Erinç, Bir Veli, Feyziye Aptülhak, F.A. gibi isim, müsteâr ve kısaltmalar kullanmıştır (Aptülhak: 1931, 12).²³ Bazı makale ve ansiklopedi maddelerine ve Ankara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi'ndeki dosyasında bulunan Nüfus Hüviyet Cüzdanı Sureti'ne baktığımızda soyadının 1940'lı yıllarda "Tansal" olduğunu görürüz.²⁴

b) Şâireliği

Fevziye Abdullah Hanım, yaşı ilerledikçe zamanını tamamen ilmî araştırmalara ayırsa da gençlik devresinde şiirler kaleme almış, onları yayımlayacak mecrâlar aramış, "gönülden kopan dertler"ini okuyucuya bu belli ölçüde kelime, mısra, kıt'a ile mahdûd vâsıtayla aktarmaktan çekinmemiştir. Aşağıdaki kıt'alar onun çalkantılı ruhunun ve kabından taşan hislerinin tezâhürüdür:

*Bir fırtına olsam da azsa hıçkırıklarım
Yaralı kuşlar gibi vadilerde haykırsam
Yüce dağlar ardına erişse çığlıklarım
İnleyen nefesimle yalçın kayalar kırsam!*

*Hızını derinlerden alan menba'lar gibi
İçimden taşan derdim kendi kalbime sığmaz
Engin denizler gibi, serseri rüzgâr gibi
Ne kadar haykırsam az, ne kadar haykırsam az... (Aptülhak: 1931, 12; Erinç: 1935, 36)*

²³ Fevziye Hanım'ın eserleriyle ilgili geniş bilgi ve tasnif için bk. İsmet Binark- Nejat Sefercioğlu, *Fevziye Abdullah Tansal Bibliyografyası*, Ankara: Güven Matbaası, 1975; Tuğba Sert, *Fevziye Abdullah Tansal'in Hayatı ve Eserleri*, s. 20-100; Tunahan Sarı, *Fevziye Abdullah Tansal'in Hayatı ve Eserleri*, s. 31-54; 64-99.

²⁴ Meselâ bk. Fevziye A. Tansal, "Bibliyografya: Namık Kemal Hakkında", *TTK Belleten*, VII/25 (Ocak 1943), 203-212; Fevziye Abdullah Tansal, "Muallim Naci ve Tercüme", *Tercüme Dergisi*, IV/22 (Kasım 1943), 238-245; Fevziye Abdullah Tansal, "Belîğ", *İslâm Ansiklopedisi* (MEB), II (Ankara 1949 [Bu cildin ilk yayım tarihi 1943'tür.]), 489-491. Nüfus Hüviyet Cüzdanı Sureti için bk. Tuğba Sert, *Fevziye Abdullah Tansal'in Hayatı ve Eserleri*, s. 118.

Tansel'in hüzne meyyâl tabiatı en ziyâde şiirlerinde kendine yer bulur. Onun şiirleri, içinde muazzam bir musikî barındıran duâ, temennî ve yakarış mecmuası gibidir. Dindiremediği hasretlerini, nemli bakışlarını, duvar gibi örülmüş kelimelerin ardına hapsettiği hülyâlarını, kasvetin gölgesinde yeşertmeye çalıştığı ümitlerini, beklentilerini, suskunluklarını, dalgınlıklarını, dargınlıklarını, ruhuna hâkim olan melâlin türlü tonlarını, zamanı tutamamanın verdiği ıztırâbı bu mecmuânın sayfalarında okuruz. Gerek hece vezniyle gerekse serbest nazımla oluşturduğu mısırâları arasında gezinirken ruhunu boğan karanlıkları dağıtma çabasına şahit olur, itiraf edilmemiş bir aşkın yarattığı derin sızılara rastlar, iç dünyasına dâir donuk izler buluruz. Meselâ şu şiiri hayat ve zamana yüklediği mânâları itibâriyle dikkat çekicidir:

*Uzak ve terkedilmiş sonsuz ve tozlu yollar
Işıktan bakışında eriyor gibi günün
Susan beyaz bulutlar... Âh içimde neler var...
Yıllar akan bir sudur ve günler akıp giden
Suların kıyısında
Kuruyan sazlar gibi, solan çiçekler gibi...*

...

*Saâdet görünmeyen atlanmış bir zamandır
Yaşamak kendimizi unuttuğumuz andır
Uyuyan topraklara çöken sarı ışıklar
Üzüntülü sular da eriyen kırışıklar
İçimde ılık bir haz ve bir yaş bırakıyor
Yaşanmayan günlerim gözlerimden akıyor (Abdullah: 1937, 392)*

Kâh kül rengi bulutların örttüğü yalçın kayalı dağları seyrederken, kâh ayın suda parlayan yüzüne dalarken, bazen kayan bir yıldızın ardında bıraktığı ince çizginin gölgesinde, bazen “günün son ışıkları”nda; ama illâki yalnızlığıyla başbaşa kaldığı gecelerde, “*Kuşların ninnisiyle uyurken böğürtlenler*” ve “*Çayırarda uyurken yorgun akşam rüzgârı*” Fevziye Abdullah Hanım “*kaybettiği güneşin yokluğuyla*” üşüyen ruhunu farkederek, onu âdetâ mısırâlarıyla ısıtmaya çalışır. Sönük sesini duyurmaya uğraştığı o “güneş” öte diyarlarda kim bilir kimin ufkunu aydınlatmaktadır:

*Seni anarken öyle daldım ki uzaklara
Yanan alnım göklerin duvarlarına vurdu
Kendime gelmeseydim yüreğimdeki yara
Sızlamazdı, belki bir parça daha uyurdu (Aptullah: 1931, 50)*

Asıl sitemi “*Bulutların külünde günün kıvılcımları/ Kararırken göklerde*”, kabuk bağladığını sandığı yaralarını damla damla sıçrayan kızıl alev şuleleri gibi

hatırına düşürüp yeniden kanatan akşamadır. Yine de onun alaca karanlığına sığınmaktan başka çare bulamaz. Sessizlikten kulaklarının çınladığı o saatlerde, korkusunu dindirmek isteyişinden midir bilinmez, sevdiği şâirlerden ödünç aldığı kelimelerle akşama içini döker; dertlenir, söylenir, onu da kendisiyle ağlatır:

*Gözüme hislerimden bir perde bağlar akşam
Gölgeler koyuldukça yükseldi dağlar akşam
Görmeyen gözlerimle baktıkça ağlar akşam
Gönlüm yandı, ben yandım, sular da gölgem yandı* (Aptullah: 1931, 3)

“Hayat Bir Aldanıştır” başlıklı şiirinde de “gurbet denizi” saydığı bu dünyada ömrünü ne tür bir hasret uğruna erittiğinden bizi haberdâr eder:

*Eritirim ömrümü bir gurbet denizinde
Bu gurbet bilsem kimden uzak olduğumdandır
Tanrım gibi bilinmez bir sevgili izinde
Dolaşan hayâlîme sonsuzluklar vatanıdır*

...

*Belki yıllardan beri
Hasretim görmediğim gözlerin bakışına,
Hasretim bir sevginin
Göğsümü alev alev kavurup yakışına* (F.A:1937, 10)

“Devir Nazariyesi”nde ise Fevziye Abdullah Hanım şiirin hudutlarını aşar, bizi bambaşka bir tasavvurun içine çeker... Bir kuş, bir yaprak, “belki de bir çiçek” kadar nâzik ve kırılgan olan, buna binâen vaktinden evvel göçen, kuruyan, solan “ruh”un hangi merhaleleri katederek merhametsiz insanoğlunun bedeninde bir sevk-i tabî ile yeniden dirildiğini gönüle dokunan âhenk içinde ve fevkalâde edebî mahâretle anlatır:

*Varlığımız yaşarmış bir gün biz yok olunca
Rûhumuz önce bir kuş, sonra yaprak olurmuş
Ve belki de bir çiçek... O çiçek de solunca
Bir insan doğmak için kara toprak olurmuş*

*Bir kuş olsam o beni vurur tâ can evimden
İçimi görünmez bir sızıyla yakmak için
Bir çiçek olsam kırar en ince bir yerimden
Beni sevgilisinin göğsüne takmak için*

*O, bağırma bastıkça ezen bir taş gibidir
Ben taş olsam sürükler ömrümü bir sel gibi*

Hayâli gözlerimde dinmeyen yaş gibidir

Uğrunda toprak olsam çigner geçer el gibi (Abdullah: 1937, 159)

Geçip giden yılların acımasızlığını ve kor gibi yakan yalnızlığı henüz hayatının baharındayken o kendine mahsus derin iç acısıyla dile getirdiğinde geleceğe yolculuk yapıp ihtiyarlık devresini mi görmüştü, yoksa hüznün sarmaladığı gecelerin birinde kalın perdelerle örtülü odasındaki puslu aynaya akseden solgun bir yüz ve ağarmış saçlar mıydı ona aşağıdaki şiiri yazdıran bilmiyoruz. “En çok da ihtiyarlıkta zamanın sel gibi aktığını nereden biliyordu?” “Damla damla toprağa düşen bir ömrün aslında başka tohumlara hayat vererek “devr ü deverân”ın sürmesini sağladığını ona fısıldayan hangi ilhâm perisiydi?” gibi soruların cevapları mısralarının derinliklerinde saklıdır:

Dağları tutuşturup batan bir güneş gibi

Kızışmış bir kor iken kül olan ateş gibi

Kırk yıllık bir âşinâ, kırk yıllık bir eş gibi

Ardından kalbimizde iz bıraktı seneler

Ağardı saatlerin saçlarının telleri

O ihtiyâr seneler artık dönemez geri

Gün günden biraz daha oyup geçtiği yeri

Hızı çoğalan bir sel gibi aktı seneler

Ardından çizgilerle beyaz izler bıraktı,

Ömrümüzü alevler gibi kavurdu yaktı,

Hızını her gün biraz daha çoğaltıp aktı

Geçti... Mâziden kalan bir yapraktı seneler... (Aptullah: 1931, 20)

Onun çoğu eski zaman insanları gibi rüyalara itimâdı vardı. Gördüğü mütenevvi’ rüyaların tesiri altında kalır, hattâ “yaşadığı an gibi onları yaşatmak” isterdi (Abdullah: 1937, 392). Nâdiren de olsa anne babasını gördüğü rüyaları ise uzun süre unutamazdı. 13 Kasım 1985’te günlüğüne şunları yazmıştı:

Babamı, annemi herhâlde ben çok küçük yaşta öldükleri için rüyamda pek az görürüm. Bu gece, Elaziz’den İstanbul’a dönünce oturduğumuz Atikalipaşa’daki evimizde idim; Zekiye Ablam da orada idi. Kapı çalındı; açtım, gelen babamdı. Senelerdir bizleri arayamadığını, ölmediğini söyledi. Ona bakarak uyandım, gözlerim yaşlı idi... (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 407)

Belki de uzun yıllar önce hatırladığı “bir ölü” yine rüyâsına misafir olan annesi veya babasıydı:

Rüzgâr sustu, kesildi derenin şırlıtısı

Ay, ölü yüzü gibi sarardıkça sarardı

*Ne yaprak hıştısı, ne bir kuş cıvıltısı
Yeryüzünde yalnız ben vardım, bir de o vardı*

*Getirdiği yas ile simsiyah oldu odam
Çiçeklerim, renklerim eridi, ufalandı
Eski bir mezar gibi çökerken üstüme dam
Hayâli baş ucumda kandilim gibi yandı... (Aptullah: 1931, 50)*

Şiir yazmayı ve yayımlamayı yaklaşık 1940'a kadar sürdüren Fevziye Abdullah Tansel, o yıllardan itibaren ilmi araştırmalara ağırlık vermeye başladığı için şiire vakit ayıramaz. Gençliğine eşlik eden mısralarla arasına bir daha kapamayacağı uzak mesâfeler koyar. Geriye kalan hayatını artık başkalarının yazdığı şiirleri tespit etmek, okumak, toplamak, incelemek ve yayımlamakla geçirecektir.

c) Fevziye Abdullah Tansel ve Elaziz

Elaziz...

*Yonca tarlalarına, ıssız çorak dağına
Boyunları bükülen gelinciklere baktım
Sevgiden düğüm vurdum kalbimdeki bağına
Kolay değil, babamı toprağına bıraktım*

*Sevgin damarlarımda tutuşan bir yığın kor
Kalbime toprağını bastırırsam söner mi
İçimin âteşinden gözümde yaş kuruyor
Sana babalı gelen böyle yalnız döner mi*

*Elaziz yollarında derin bir sessizlik var
Bu akşam servilerin bile boynu bükülmüş
Ne titreşen bir yıldız, ne de esen bir rüzgâr
Kuşlar bile ötmüyor, her taraf ürkütülmüş*

*Üstüme mezâr gibi çöktü siyâh bir gece
Soluk ışıklı mehtâb sandım ölü kandili
Bir dere mersiyeler okuyordu sessizce
Etrafımda her şeyin tutulmuş gibi dili (Erinç: 1935, 44-45)*

1930'da yazdığı şiirinde Fevziye Abdullah Hanım böyle diyordu. Elaziz'in kara toprağına bıraktığı babasına o denli düşküncü ki, Soyadı Kanunu çıktıktan sonra bile adındaki "Abdullah" ibâresini kaldırmayacak, "Fevziye Abdullah" olarak yaşamak ve anılmak isteyecekti. Elaziz'e olan bağlılığını "Sevgin

damarlarımda tutuşan bir yığın kor/ Kalbime toprağını bastırırsam söner mi?" mısralarıyla dile getirse de bu muhabbetin ana kaynağı ebeveynlerinin oranın toprağına tevdi edilmiş ebedi hâtıralarıydı. Ne var ki "İçimin âteşinden gözümde yaş kuruyor/ Sana babalı gelen böyle yalnız döner mi?" mısralarıyla âşikâr ettiği sitem onu yaklaşık 65 yıl bu şehirden uzak tutacaktı.

Fevziye Abdullah Hanım'ın 1918'den 1921'e kadar kaldığı Elaziz devresi çocukluğunun 6-9 yaş aralığına tekâbül etmektedir. Onun bu yıllarına âit bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Sadece yukarıda hayatından bahsederken değindiğimiz üzere Elazizli hocalardan hususî dersler aldığını, ana babasını burada üç yıl arayla kaybetmesinin -henüz küçük yaşlarda olmasının da etkisiyle- ruhunda büyük bir acı bıraktığını biliyoruz.

Fevziye Hanım 1921'de ayrıldığı Elaziz'e hangi sebeptendir bilinmez 1985'e kadar gidemez. Fırat Üniversitesi'nin 30-31 Mayıs 1985 tarihinde düzenlediği *Milletlerarası Terörizmin Hedefi Olarak Türkiye ve Türk Gençliği Sempozyumu*'nda "Memleketimizde Gençler İçin Kurulan İlk Dernekler, Gazete ve Dergiler (1913-1920)" başlıklı tebliğini sunmak üzere 29 Mayıs 1985'te oraya gider. Yaşlılığına ve hastalıklarına rağmen onu Elazığ'a gitmeye sevk eden esas âmil ana babasının mezarlarını ziyâret etmektir... Elazığ Havaalanı'nda onu o dönem edebiyat doçenti olan Tuncer Gülensoy ile coğrafyacı Hilmi Karaboran karşılar. Aynı gün öğleden sonra Fırat Üniversitesi'nin misâfirhânesinden Harput'a geçerler. Harput'un camilerini, kalesini, türbelerini, yıkıntılarını gezerler. Ulu Câmi'de eski devirlerden kalma Mushaf-ı Şeriflerin mevcudiyeti ilgilerini çeker. Gezi sonrası tekrar misâfirhâneye dönerler. Fevziye Abdullah Hanım yorgun olduğu için erkenden uyur; sabah ezanıyla uyanır. Müezzinin sesi odaya perde perde yayılırken öte âlemi düşünür; bu şehirde, birkaç kilometre ötede yatan ve altmış küsur senedir yokluklarına bir türlü alışamadığı annesini babasını hayâl eder... Pencereden karşıda görünen çıplak mor dağlara -tıpkı çocukluğundaki gibi- bakar, o günlere gider, ona ıztırap veren derin düşüncelere dalar. (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 388)

30 Mayıs 1985 Perşembe günü tam gün, Cuma günü ise öğlene kadar sempozyumda sunulan tebliğleri dinler, kendi tebliğini sunar. Sempozyuma katılanların çoğu Cuma öğleden sonra kalkan uçakla Elazığ'dan ayrılır. Fevziye Hanım ana babasının mezarlarını ziyâret etmek için kalır. O gün Fırat Üniversitesi'nin öğretim üyeleri Hilmi Karaboran, Celaleddin İcmeli ve Selahaddin Solmaz'la beraber mezarlığa gitmek üzere misâfirhaneden ayrılırlar. Yolda bu genç meslektaşlarına babasının Elaziz kadısı olduğunu, bu vazifeyle birlikte bir müddet vâli vekilliğini de yürüttüğünü, 1918'de annesinin, 1921'de babasının vefât ettiğini, ikisinin İcâdiye Mahallesi'ndeki

şehitliğin yanında yan yana gömülü olduğunu, mezarlarının muntazam bir şekilde, en iyi malzeme ile yaptırıldığını, aradan geçen yaklaşık 65 yıla rağmen her iki mezarın şeklini hatırladığını söyler.²⁵ Onlara ayrıca Elaziz’de Ermeni Fabrikatöryan kardeşlerin hazineye intikâl eden “Beş evler”inden birinde oturduklarını anlatır, beraberinde getirdiği yan yana dizili bu konakların fotoğrafını gösterir. Birlikte önce yollarının üstüne bulunan bu konaklara gelirler. Fakat Fevziye Hanım bunların tamamının yıkıldığını, üçünün yerine apartmanlar dikildiğini; ikisinin ise boş arsalarının durduğunu görür. Konaklardan geriye kalan bahçe duvarlarına, ağaçlara bakar, çok duygulanır, çocukluk günlerini hatırlar. Sökülmüş olan badem ağaçlarının yokluğunu bile hisseder...

Şehitliğe geldiklerinde giriş kapısının kilitli olduğunu farkederek. Anahtarın askerî hastanede olduğunu öğrenince nöbetçi doktoru bulur, durumu ona anlatırlar. Doktor anahtarı bir askere teslim ederek şehitliğe girmelerine izin verir. Fevziye Hanım kabristanda gezmesine, oradaki bütün mezar taşlarını tek tek okumasına rağmen anne babasının mezarlarını bulamaz! En eski mezarın 1924 tarihli olduğunu tespit eder. Zaten bir gün öncesinden Belediye Reisi, Coğrafya Profesörü Mustafa Temizer kendisine oradaki mezarların kaldırıldığını söylemiştir. Fakat Fevziye Hanım bu yok edilenler arasında kendi anne babasının mezarlarının da olduğuna ihtimâl vermek istememiştir... Kendisine eşlik eden Selahaddin Solmaz bu mezarlıkların dozerlerle dümdüz edildiğini gözleriyle gördüğünü ona söyler. Bundan sonrasını bizzat Fevziye Hanım’ın satırlarından okuyalım:

Annemin [ve babamın] mezarlarının bulunduğu yerlerde şimdi beton dökülmüş geniş bir saha var. Yıkılan mezarlığın geri kalan yerinde Gazi İlkokulu ile Halıcılık Okulu bulunmakta...

Elaziz’e babamın annemin mezarlarını bulacağım ümidiyle gelmiştim. Harap halde bulursam yaptırılmasını birine havâle etmeyi tasarlamıştım... Onlar için hiçbir şey yapamadım... Benimle beraber Hilmi, Celaleddin ve Selahaddin Beyler o bütün sahaya bakarak Fatıha okuduk; oradan, o beton sahaya gözlerim yaşara yaşara bakarak ayrıldım... (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 390)²⁶

²⁵ Fevziye Hanım, günlüklerinin yayımlandığı eserin başında yer alan “Muhtasar Şecere”sinde anne babasının mezarlarının “cami avlusunda” olduğunu kaydetmektedir (Berktaş- Yıldırım, *Ay Dolanır Günler Geçer*, s. 12). Fakat ileriki sayfalarda bu mezarların yerinin Şehitlik’te olduğunu ayrıntılı bir şekilde belirtmektedir (a.g.e., s. 389-390). Zaten Ma’mûretü’l-aziz şehir merkezindeki camilerde öteden beri hazire yoktur.

²⁶ İcâdiye Şehitler Mezarlığı olarak da bilinen Elazığ’ın o dönemki bu en büyük mezarlığının öteden beri bakımsız olduğu, resmî yetkililerin burayla ilgilenmediği mahalli gazetelere konu olmuştu. 7 Mayıs 1953 tarihli *Uluova Gazetesi* “Şehitler Mezarlığında Hayvanların Otlatılması Umumi Teessür Âmilidir” manşetiyle çıkmıştı. Haberin muhtevâsında “Mâzîsine hürmet etmeyenlerin istikbâlden de hayır beklenemez.” cümlesine yer verilmiş, mezarlığın

Ertesi gün Malatya'dan kalkan Ankara uçağına binmek üzere buruk bir şekilde Elazığ'dan ayrılır.

d) Hayatının Son Yılları, Vefâtı ve Metrukâtı

Seneler kalbinde iz bıraka bıraka akar, kuruyan yapraklar gibi birer birer dökülür. Altı yaşında annesini, dokuz yaşında babasını kaybetmiş, bu sebeple ablalarının gölgelerine sığınmış, onların kanatları altında yaşamıştı. Fakat 1970'te lise tarih öğretmeni Zekiye Ablası (Erinç), bir yıl sonra aralarında evli tek ablası Âliye (Gören) ve 1982'de abladan öte, kendisine annelik de yapan Şâziye (Erinç) vefât edince içinden çıkamadığı bir yalnızlığa mahkûm olur. Duygusallığı ve kırılğanlığı artar. Derdini paylaşacak, hâlini anlayacak, sesine ses verecek yeni bir çevre edinmeye de tâkat yetiremez. Kendisini büsbütün ilmî araştırmalara verir; ilerleyen yaşına aldırmadan kütüphanelere gider, okur, notlar alır, yazar; biteviye çalışır... Bir yandan yeni bilgiler edinmenin heyecanını yaşar, bir yandan yıpranan ruhunu onarmaya gayret eder. Zaten çalışmak öteden beri onun en kuvvetli müsekkini; hayatı boyunca aksatmadığı ibâdetidir. Bu bitmez tükenmez şevk ve azim evlenmesine bile mâni olmuştur (Subaşı: 1988, 48). Ama âilesinin kendisi dışındaki son ferdi, 70 yıllık sırdaşı, Şâziye Ablasını kaybetmesinin hayatında bıraktığı boşluk başkadır. O boşluğu doldurmak maksadıyla çalışma mesâisini itiyâdının fevkine çıkarma zarureti hisseder. Şâziye Hanım 27 Ekim 1982'de vefât ettiğinde günlüğüne onun için şu cümleleri yazacaktır:

Ablamla çok muntazam mektuplaşırdık. O da ben de mektuplarımızı alır almaz cevap yazdığımızdan, hemen her hafta mektup alırdık birbirimizden... Fakat artık, benden haber bekleyen ablacığım yoktu... Cevapsız kalmıştı mektubu... Sesimi duyuracak tek varlığımı da kaybetmiştim... Birbirimize hasretimizi artık mektuplarla duyuramayacaktık... Onu artık içime gömdüğüm, kavuşma ümidinden yoksun hasret acısıyla hâtıralarımda yaşatmaya çalışacaktım... (Berktaş ve Yıldırım: 2011, 200-201)

bakımsızlığına dâir ahâlinin sayısız mürâcaatına karşılık "alâkadarların biraz olsun bu konuya ehemmiyet" vermedikleri ifâde edilmişti. Fakat ne yapılan haberler, ne ahâlinin şikâyeti işe yaramış; yetkililerin konuya duyarsızlığı devam etmiştir. Nihâyet 1968'de Elazığ Belediye Başkanı seçilen Şükrü Kacar'ın emriyle burası hayvan otlatma sâhası olmaktan çıkarılmak, onarılıp düzenlenmek yerine iş makineleriyle yıkılıp yok edilmiş; mezar taşları ve kemikler kamyonlarla hiçbir itinâ ve ihtimâm gösterilmeden kaldırılmış, açılan büyük alanın bir kısmı yol, kavşak ve parka çevrilmiş, kalan kısma da imâr izni verilerek parsel parsel dağıtılmıştır. O günlerin tanıkları oradan geçen bazı öğrencilerin mezarlardan etrafa saçılan kemiklerle ve kafataslarıyla oynadıklarını anlatırlar. Hattâ Elazığ İmam Hatip Lisesi pansiyonunun inşaatı esnâsında pek çok kemik çıkmış, bu kemikler torbalara doldurularak başka bir yere gömülmüştü. Belediye nakl-i kubûr için gerekli duyuruları yeterince yapmadığından ve kâfi zaman tanımadığından milletin büyük bir kısmı yakınlarının mezarlarını taşıma fırsatı bulamamıştı.

Müzmin hastalıkları Fevziye Hanım'ı son yıllarında daha fazla yorar. Uzayan ilaç listeleri, sık sık yenilenen reçeteler, filmler, tahliller, böbrek rahatsızlığı, zaman zaman göğsünün sol tarafına vuran ağrılarla uğraşırken akciğer kanserine yakalandığını öğrenir. Bunda içmeyi bir türlü bırakmadığı, hattâ ablasının vefâtından sonra epey artırdığı sigaranın etkisi var mıdır bilmiyoruz. Fakat bu illet onun yakasını bırakmaz. Tedavi gördüğü Ankara'daki bir hastanede 4 Ağustos 1988 Perşembe akşamı vefât eder. Namazını 6 Ağustos Cumartesi günü Hacıbayram Camii'nde kılarlar, na'şını Cebeci Asrî Mezarlığa defnederler (Ada Nr.: 198A, Parsel Nr.: 92). Vefâtı sebebiyle bazı yakın dostları yazılar yayımlar. Hemen hepsinin ortak fikri onun dürüst, çalışkan, ciddi, titiz ve münevver bir hanım olduğudur. Bu dostlarından Fethi Tevetoğlu, Tansel'in bir ara kullandığı "Bir Veli" müsteârına atfen *Tercüman Gazetesi*'nde neşrettiği "Bir Veli Göçdü" başlıklı yazısında onun için "*Gecesi, gündüzü, durması ve dinlenmesi yoktu. Yalnız okuması, araştırması ve yazması vardı. Eğlencesi, zevki, mevkii, etiketi, süsü, saltanatı, serveti ve sâ mânâsı yoktu. Yalnız kitapları, kalemi, kâğıdı, okuması ve öğretmesi vardı.*" demektedir (Tevetoğlu: 1988, 8).

Ömrünü talebelerine, Türklük mefkûresine, Türk dili, kültürü ve edebiyatına vakfeden Fevziye Abdullah Hanım'ın ismi ve meydana getirdiği ölümsüz eserleri ondan bize kalan en büyük yâdigâr olur. Gayr-ı menkûlünün, kütüphanesini, mektuplarını, notlarını, fişlerini vesâir evrâkını vasiyeti icâbı merkezi İstanbul'da bulunan Uğur Derman idâresindeki Türk Petrol Vakfı'nda devr eder.

Arzûsu üzerine, geriye kalan parasının mühim bir kısmı talebelere burs olarak dağıtılır. Yaz aylarında ablalarıyla birlikte oturduğu Büyükkada'daki tek katlı ev vakıf tarafından bilâhere satılır. Ankara'da ikâmet ettiği apartman dâiresi ise hâlen vakıf mülkiyetinde olup kiracılar tarafından kullanılmaktadır.²⁷

Fevziye Abdullah Tansel'in içinde nâdide yazmalar da barındıran kütüphanesini ve bütün evrâkını kırk yıla yakın bir zamandır uhdesinde bulunduran Türk Petrol Vakfı yetkililerinin bugüne kadar onunla ilgili ilmi çalışmalar yaptırmamaları; hayatına, şahsiyetine, eserlerine, Türk kültür ve edebiyatına sağladığı katkılara dâir kitaplar yayımlamamaları, sempozyumlar, kongreler, çalıştaylar düzenlememeleri, eski tarihli onlarca derginin sayfaları arasında kaybolmuş yazılarını ve şiirlerini bir araya getirmemeleri büyük bir eksikliktir, tâlihsizliktir. Tansel'in fotoğraf arşivi, el yazısıyla tuttuğu araştırma notları, tamamlayamadığı çalışmaları, dosyaları, kendisine

²⁷ Tansel, Ankara'da Çankaya sınırları içerisinde bulunan Kızılay semtinde, Demirtepe civarındaki Sümer Sokak'ta oturmaktaydı. Tansel'in fikri bakımdan yakınlık duyduğu Demokrat Parti'nin merkez binası buradaydı. Bu sokakta bir süre yazar Sevgi Soysal, şâir Ahmet Muhip Dıranas da yaşamıştı. (Tansel'in ev bilgileri için bk. Nesrin T. Karaca [Ekim 1990]: 44.)

gönderilen mektuplar ve muhtevâsı hakkında mâlumâtımızın olmadığı diğer evrâkı geçen bunca zamana rağmen hâlâ araştırmacıların istifâdesine sunulabilmiş değildir! Bu makaleyi hazırladığımız altı aylık süreçte öğrencilerimizle birlikte söz konusu metrûkâttan istifâde edebilmek maksadıyla yaptığımız ısrarlı mürâcaatlardan müsbet netice alamadık. Muhalled eserleriyle ismi Türk edebiyatına mâl olmuş Fevziye Abdullah Tansel'in vasiyeti ortadayken vakıf yetkililerinin onun koleksiyonunu yalnızca uygun gördükleri küçük bir zümreye açmaları hakkaniyetle de vakıf ahlâkıyla da uyuşmamaktadır.²⁸ Oysa Fevziye Abdullah Hanım hayatı boyunca bu zihniyet sahipleriyle mücâdele etmiş ve her fırsatta onlardan şikâyetçi olmuştu.

SONUÇ

Hayatı hakkında bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamış olan son devir Osmanlı bürokratlarından Abdullah Hulûsi Efendi kendisine tevdi edilen vazifeleri en iyi şekilde yapma gayreti içerisinde olmuş; çalışkanlığı, iş ahlâkı, dürüstlüğü, halka karşı merhametli tavrı sayesinde çok sevilmiştir. Son görev yeri Ma'mûretü'l-azîz'de kadılığın yanında vâli vekilliğini de üstlenmiş, ülkedeki siyâsî çalkantının en çok hissedildiği yerlerden olan bu şehri yeni vâli tayin edilene kadar gücü nisbetinde problemsiz bir şekilde idâre etmiştir. Görev esnâsında ânî vefâtıyla çocukları ortada kalmış, meşakkatli bir yolculuğun ardından akrabalarının bulunduğu İstanbul'a ulaşmışlardır. Küçük kızı Fevziye Abdullah Tansel Türk kültür ve edebiyatına kıymetli katkılar sunmuş bir araştırmacı, yazar, şâir ve eğitimcidir. Ankara Halkevi'nin aylık yayın organı olan *Ülkü* Mecmuasının Kasım 1936-Haziran 1941 tarihleri arasında (44. sayıdan 100. sayıya kadar) "direktör" Fuad Köprülü'nün isteğiyle yöneticilik ve yazı işleri müdürlüğü yapması onun güçlü sosyal tarafına işaret etmektedir. Zira bu dergi Ankara merkezli olması hasebiyle sayıları yetmiş aşan taşra halkevi/halkodası dergilerine yön veren tesire, imtiyâz ve tasarrufa sahipti.

Fevziye Abdullah Tansel'in yazdığı şiirler bugüne kadar incelenmediği ve tamamını bir araya getirilemediği için Türk edebiyatıyla meşgul olanlar tarafından yeterince bilinmemektedir. Onun pek çok dergide neşredilen ilmi ve edebî yazıları da toplanabilmiş değildir. Bu makale vâsıtasıyla hem Abdullah Hulûsi Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti tanıtılmış, hem de Fevziye Abdullah

²⁸ Tansel'in evrâkı arasından bugüne kadar sadece Fuad Köprülü'nün kendisine gönderdiği kırk mektup ve günlükleri neşredilmiştir. Zeynep Süslü, *Fuad Köprülü'den Fevziye Abdullah Tansel'e Mektuplar: Sevgili Kızım*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2006; Zeynep Süslü Berktaş-Asiye Yılmaz Yıldırım, *Ay Dolanır Günler Geçer: Fevziye Abdullah Tansel'in Günlükleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011. Bazı eserleri ise Abdullah Uçman'ın editörlüğünde yeniden yayımlanmaya başlanmıştır.

Hanım'ın çalışma hayatı, karakteri, disiplini, şâireliği; çocukluğunun bir kısmının geçtiği ve anne babasının mezarlarının bulunduğu yer olması hasebiyle Elazığ'la irtibâtı ele alınmıştır. Makalenin esas maksadı ihmâl edilmiş bir kıymet olan Tansel'i edebiyat araştırmacılarının dikkatlerine yeniden sunmaktır.

Fevziye Abdullah Hanım'ın terekesinde yer alan önemli bir fotoğraf. (Berktas ve Yıldırım: 2011, 11)

1919 tarihli fotoğraf Elaziz Muallimîn Cemiyeti'nde çekilmiştir. Bu Cemiyet bilâhère sırasıyla Muallimler Cemiyeti, Muallimler Birliği, Öğretmenler Birliği adını alacaktır. Ortada oturan kişi devrin Elaziz Vâlisi, Kayserili Feyzioğulları âilesinden Emin Efendizâde Ali Gâlib Bey'dir (ö. 1932). Yanında, bize göre sağda bulunan beyaz sarıklı ve beyaz sakallı zat Elaziz Kadısı Abdullah Hulûsi Efendi'dir. Onun karşı tarafında rütbeli komutanın yanında oturan fesli sivil giyimli kişi Ma'mûretü'l-azîz'in eski mebuslarından Çötelizâde Âsım Bey'dir (ö. 1928). Sağda baştan ikinci kravatlı fesli zât Hükûmet Tabibi Hüseyin Nazmi Aziz Bey'dir (Selcen, ö. 1945). Sol baştaki ise Mekteb-i Rüşdiye muallimi Tevfik Rıfki Bey (Kunter, ö. 1951) olmalıdır.

Vâli Bey'in arkasındaki levhada celî sülûs istifile "Muallimîn Cemiyeti" yazmaktadır. Ortada en üstte ise 1333/1915 tarihli, ta'lik hatla yazılmış "Bismillâhirrahmânirrahîm" ibâreli levha yer almaktadır. Vâli'nin sağında ve solundaki kapıların üst kısımlarında yer alan yazılar okunamamaktadır. Duvarlardaki diğer levhalarda manzara çizimleri mevcuttur.

KAYNAKLAR

"Fevziye Abdullah Tansel TYB Ankara Şubesinde Anıldı", <https://www.tyb.org.tr/fevziye-abdullah-tansel-tyb-ankara-subesinde-anildi-59495h.htm> [E.T.: 18.08.2025].

"İstanbul Nezlesi Sıhhiye Müdüriyeti'nin Beyânnâmesi" (28 Kânûn-ı Evvel 1335), *Anadolu'da Yenigün*, 2.

"Şehitler Mezarlığında Hayvanların Otlatılması Umumi Teessür Âmilidir" (7 Mayıs 1953), *Uluova Gazetesi*, 1.

AKÜN, Ömer Faruk (1967). "Abdülhak Hâmid'in Basılı Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XV, 107-159.

AKÜN, Ömer Faruk (1972). *Nâmık Kemal'in Mektupları*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

ATATÜRK, Kemal (1969). *Nutuk: Vesikalar*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

BİNARK, İsmet (1988). "Memleketimizin Acı Kaybı: Fevziye Abdullah Tansel", *Türk Kültürü Aylık Dergisi*, sy. 305, s. 610-612.

BİNARK, İsmet- SEFERCİOĞLU, Nejat (1975). *Fevziye Abdullah Tansel Bibliyografyası*, Ankara: Güven Matbaası.

BOA, 110-9-1-11/Atatürk Koleksiyonu (1905-1980), nr. 21/0/96.

BOA, DH.KMS., nr. 51-1/3.

CBA, 30-18-1-2/ Kararlar Daire Başkanlığı, nr. 155-6-15.

CBA, 490-1-0-0/ Cumhuriyet Halk Partisi, nr. 383-1618-4.

Çiftçiğüzeli, Mehmet Cemal, "Fevziye Abdullah Hanımefendi", <https://kocaeliaydinlarocagi.org.tr/fevziye-abdullah-hanımefendi/> [E.T.: 05.10.2025].

ERDAL, Kelime (2006). *Benim Küçük Dostlarım*, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, XIX/1, s. 118.

ERİNÇ, Fevziye A. (1935). "Gönülden Kopan Sesler", *Duyuşlar*, Konya: Ekekon Basımevi.

- F.A. (1937), "Hayat Bir Aldanıştır". *Ülkü Mecmuası*, sy. 49, s. 10.
- Fevziye Abdullah (Birinci Teşrin 1937), "Devir Nazariyesi", *Ülkü Mecmuası*, sy. 56, s. 159.
- Fevziye Aptullah (Kânûn-ı Evvel 1931). "Günün Son Işıkları", *Yeni Muhit: Resimli Aylık Aile Mecmuası*, sy. 38, s. 3.
- Fevziye Aptullah (Temmuz 1931). "Bir Ölünün Hatırlanışı", *Yeni Muhit: Resimli Aylık Aile Mecmuası*, sy. 33, s. 50.
- Fevziye Aptullah (Teşrin-i Evvel 1931). "Seneler", *Yeni Muhit: Resimli Aylık Aile Mecmuası*, sy. 36, s. 20.
- Feyziye Abdullah (İkincikânun 1937). "Düşünceler", *Ülkü Mecmuası*, sy. 47, s. 392.
- Feyziye Aptülhak (Mart 1931). "Gönlümün Sesi", *Yeni Muhit: Resimli Aylık Aile Mecmuası*, nr. 29, s. 12.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Abdullah Hulûsi Efendi'nin Sicil Dosyası, nr. 0693-01 (Sicil Defteri III/157).
- KARACA, Nesrin T. (1990). "Ölümünün II. Yıldönümünde Fevziye Abdullah Tansel (23.02.1912-04.08.1988)", *Türk Edebiyatı*, sy. 204, s. 44-46.
- KARATAŞ, Ahmet (2022). *Şark İstiklâl Mahkemesi'nde Bir Müftü: Harputlu Kemâleddin Efendi ve El Konulan Âile Mektupları*, Ankara: Desen Basım Yayın.
- KOÇAK, Mehmet Faruk (2018). "1919 Meclis-i Mebusan Seçimlerinin 'Kurucu Meclis Oluşturucu' Niteliği", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXII/2, s. 185-213.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F. (Eylül 1988). "Fevziye Abdullah Tansel İçin", *Türk Dili*, sy. 441, s. 123-125.
- NAZİKİOĞLU, Alpay (2004). *Eylülde Gel: Anılar*, İstanbul: Doğan Kitap.
- NECATİGİL, Behçet (1975). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- OLPAK KOÇ, Canan (2023). "Fevziye Abdullah Tansel (İlk Edebiyat Eleştirmenimiz)", *100 Kadın Kaleminden 100 Öncü Kadın* [ed. Hatice Bahtiyar-Esra Alkan], İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, s. 225-231.
- PEKİN, Nermin Suner (Eylül 1988). "Fevziye Abdullah Tansel", *Türk Edebiyatı*, sy. 179, s. 21.
- SARI, Tunahan (2017). *Fevziye Abdullah Tansel'in Hayatı ve Eserleri*, yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

SERT, Tuğba (2004). *Fevziye Abdullah Tansel'in Hayatı ve Eserleri*, lisans tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı.

SUBAŞI, Muhsin İlyas (Kasım 1988). "Fevziye Abdullah Tansel", *Türk Edebiyatı*, sy. 181, s. 48-51.

SÜSLÜ BERKTAŞ, Zeynep - YILMAZ YILDIRIM, Asiye (2011). *Ay Dolanır Günler Geçer: Fevziye Abdullah Tansel'in Günlükleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

TANSAL, Fevziye A. (Ocak 1943). "Bibliyografya: Namık Kemal Hakkında", *TTK Belleten*, VII/25, 203-212.

TANSAL, Fevziye Abdullah (1949). "Beliğ", *İslâm Ansiklopedisi* (MEB), II, 489-491.

TANSAL, Fevziye Abdullah (Kasım 1943), "Muallim Naci ve Tercüme", *Tercüme Dergisi*, IV/22, 238-245.

TANSEL, Fevziye Abdullah (1949). *Hususî Mektuplarına Göre Namık Kemal ve Abdülhak Hâmid*, Ankara: Güneş Matbaası.

TANSEL, Fevziye Abdullah (1967). *Namık Kemal'in Husûsî Mektupları I: İstanbul, Avrupa ve Magosa Mektupları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

TANSEL, Fevziye Abdullah (Nisan 1987). "Memleketimizde Gençler İçin Kurulan İlk Dernekler, Gazete ve Dergiler (1913-1920)", *Türk tarih Kurumu Belleten*, LI/19, 281-304.

TANSEL, Fevziye Abdullah (Temmuz 1975). "Fuad Köprülü'nün Armağan Ettiği ve Kendisine Armağan Edilen Eserler", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, sy. 3, s. 39-50.

TEVETOĞLU, Fethi (14 Ağustos 1988). "Bir Veli Göçdü", *Tercüman Gazetesi*, s. 8.

TEVETOĞLU, Fethi (Eylül 1988). "Fevziye Abdullah Tansel", *Türk Dili: Aylık Dil Dergisi*, sy. 441, s. 117-122.

UÇMAN, Abdullah (2010). "Tansel, Fevziye Abdullah", *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXIX, 576.

YAKIT, İsmail (2016). *Hatıralarıyla İz Bırakanlar*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

ZORLUTUNA, Halide Nusret (2012). *Benim Küçük Dostlarım*, İstanbul: Timaş Yayınları.